

DELHI UNIVERSITY
LIBRARY

DELHI UNIVERSITY LIBRARY

Cl. No. 09

15FS

Ac. No. 144558

Date of release for loan

This book should be returned on or before the date last stamped below. An overdue charge of 5 Paise will be collected for each day the book is kept overtime.

6/10/22

KÂVYAMÂLÂ. 53.

THE
VÂÑIBHÛSHANA

OF

DÂMODARA MIS'RA.

EDITED BY

PAÑDIT DURGÂPRASÂDA

AND

KÂS'INÂTH PÂNDURANG PARAB

REVISED BY

WÂSUDEV LAXMAN SHÂSTRÎ PAÑS'IKAR.

Second Revised Edition.

PUBLISHED

BY

PÂNDURANG JÂWAJÎ,

PROPRIETOR OF THE "NIRNAYA-SAGAR" PRESS,

BOMBAY.

1925.

Printed by

Prinçipal & Co. Ltd.

[All rights reserved by the publisher.

PUBLISHER :—Pandurang Jawaji, } at the 'Nirnaya-sagar' Press,
PRINTER :—Ramchandra Yesu Shedge, } 26-28, Kolbhat Lane, Bombay.

काव्यमाला. ५३.

श्रीदामोदरमिश्रविरचितं

वाणीभूषणम् ।

जयपुरमहाराजाश्रितेन पण्डितब्रजलालसूनुना महामहोपाध्याय-
पण्डितदुर्गाप्रसादेन, मुम्बापुरवासिना परबोपाह्व-
पाण्डुरङ्गात्मजकाशिनाथशर्मणा च संशोधितम्,
तच्च पणशीकरोपाह्वलक्ष्मणशर्मात्मज-
वासुदेवशर्मणा च संस्कृतम् ।

द्वितीयावृत्तिः ।

तदिदं

मुम्बय्यां

पाण्डुरङ्ग जावजी

इत्येतैः स्त्रीये निर्णयसागराख्ययन्त्रालये मुद्रयित्वा प्रकाशितम् ।

१९२५

मूल्यं ८

वाणीभूषणस्यानुक्रमणिका ।

विषयः ।	पृष्ठे ।	विषयः ।	पृष्ठे ।
प्रथमः परिच्छेदः ।		वर्णपताका	६
मङ्गलाचरणप्रन्थकरणप्रतिज्ञे ...	१	वृत्तानि ।	
मात्राप्रस्ताररीतिः	२	गाथा	६
षट्कलभेदनामानि	२	उपगीतिः	६
पञ्चकलभेदनामानि	२	विगाथा	६
चतुष्कलप्रस्तारे पञ्चानां गणानां नामानि	३	गीतिः	७
अन्तगुरुचतुष्कलनामानि ...	३	गाथिनी	७
मध्यगुरुनामानि	३	सिंहिनी	७
आदिगुरुनामानि	३	स्कन्धकम्	७
त्रिकलप्रस्तारे गणत्रयनामानि ...	३	दोहा	८
गुर्वादित्रिकलनामानि	३	ललितम्	८
त्रिलघुगणनामानि	३	रोला	८
गुरुनामानि	४	गन्धानकम्	९
लघुनामानि	४	चौपैया	९
गणानां नामरूपाणि	४	घत्ता	९
गणानां देवताः	४	घत्तानन्दः	९
गणानां फलानि	४	नवपदम्	१०
मात्राणामुद्दिष्टम्	५	प्रञ्जटिका	१०
मात्राणां नष्टम्	५	अरिला	१०
वर्णोद्दिष्टम्	५	पादाकुलकम्	११
वर्णनष्टम्	५	षट्पदम्	११
वर्णमेरुः	५	पद्मावती	१२
मात्रामेरुः	५	कुण्डलिका	१२
		गगनाङ्गनम्	१३

विषयः ।	पृष्ठे ।	विषयः ।	पृष्ठे ।
द्विपदी	१३	मधुः	२०
खड्गकम्	१३	मही	२१
शिखा	१४	सारु	२१
माला	१४	त्र्यक्षरच्छन्दः ।	
चुलिभाला	१४	ताली	२१
सोरठा	१५	प्रिया	२१
हाकलि	१५	शशी	२२
मधुभार	१५	रमणः	२२
अभीरम्	१५	पाञ्चालम्	२२
दुर्मिला	१६	मृगेन्द्रः	२२
रुचिरा	१६	मन्दरः	२३
दीपकम्	१६	कमलम्	२३
सिंहविलोकितम्	१६	चतुरक्षरच्छन्दः ।	
पुत्रङ्गमम्	१७	तीर्णा	२३
लीलावती	१७	धारि	२३
हरिगीता	१८	नगाणी	२४
त्रिभङ्गी	१८	पञ्चाक्षरच्छन्दः ।	
हीरम्	१८	संमोहा	२४
जनहरणम्	१९	हारी	२४
मदनगृहम्	१९	हंसा	२४
मरहटा	१९	यमकम्	२५
द्वितीयः परिच्छेदः ।		शेषा	२५
एकाक्षरच्छन्दः ।		तिळका	२५
श्री	२०	विमोहा	२५
द्व्यक्षरच्छन्दः ।		चतुरंसा	२६
कामः	२०	मन्थानम्	२६
		शङ्खनारी	२६

विषयः ।	पृष्ठे ।
सुमालती	२६
दमनकम्	२७

सताक्षरच्छन्दः ।

समानिका	२७
सुवासकम्	२७
करहञ्चि	२७
शीर्षा	२८

अष्टाक्षरच्छन्दः ।

विद्युन्माला	२८
मल्लिका	२८
प्रमाणिका	२८
तुङ्गा	२९
कमलम्	२९
माणवकत्रीडितकम्	२९
अनुष्टुप्	२९

नवाक्षरच्छन्दः ।

महालक्ष्मी	३०
सारङ्गी	३०
पाइत्ता	३०
कमलम्	३०
बिम्बम्	३१
तोमरम्	३१
रूपामाली	३१

दशाक्षरच्छन्दः ।

संयुतका	३१
चम्पकमाला	३२
सप्तवती	३२

विषयः ।	पृष्ठे ।
सुषमा	३२
अमृतगति	३२

एकादशाक्षरच्छन्दः ।

बन्धुः	३३
सुमुखी	३३
दोधकम्	३३
शालिनी	३३
दमनकम्	३४
सेनिका	३४
मालती	३४
इन्द्रवज्रा	३५
उपेन्द्रवज्रा	३५
उपजातिः	३५
रथोद्धता	३५
स्वागता	३६

द्वादशाक्षरच्छन्दः ।

विद्याधारम्	३६
भुजङ्गप्रयातम्	३६
लक्ष्मीधरम्	३७
तोटकम्	३७
सारङ्गम्	३७
मौक्तिकदाम	३७
मोदकः	३७
तरलनयनम्	३८
सुन्दरी	३८
प्रमिताक्षरा	३८

विषयः ।	पृष्ठे ।	विषयः ।	पृष्ठे ।
त्रयोदशाक्षरच्छन्दः ।		हरिणी ४६	
माया ३८		अष्टादशाक्षरच्छन्दः ।	
तारकः ३९		मञ्जिरा ४७	
कन्दाः ३९		चर्चरी ४७	
पङ्कावलिः ३९		क्रीडाचन्द्र ४७	
पुष्पिताम्ना ३९		एकोनविंशत्यक्षरच्छन्दः ।	
चतुर्दशाक्षरच्छन्दः ।		शार्दूलविक्रीडितम् ... ४८	
वसन्ततिलका ४०		चन्द्रम् ४८	
चक्रम् ४०		धवलम् ४९	
पञ्चदशाक्षरच्छन्दः ।		विंशत्यक्षरच्छन्दः ।	
चामरम् ४१		शंभुः ४९	
मालिनी ४१		गीतिका ४९	
भ्रमरावली ४२		गण्डका ५०	
मनहंसम् ४२		एकविंशत्यक्षरच्छन्दः ।	
शरभम् ४२		स्रग्धरा ५०	
निशिपालम् ४३		नरेन्द्रः ५१	
षोडशाक्षरच्छन्दः ।		द्वाविंशत्यक्षरच्छन्दः ।	
नराचम् ४३		हंसी ५१	
नीलम् ४३		त्रयोविंशत्यक्षरच्छन्दः ।	
चञ्चला ४४		सुन्दरी ५२	
ब्रह्मवृत्तम् ४४		चतुर्विंशत्यक्षरच्छन्दः ।	
सप्तदशाक्षरम् ।		दुर्मिला ५२	
पृथ्वी ४५		किरीटम् ५२	
मालाधरः ४५		पञ्चविंशत्यक्षरच्छन्दः ।	
शिखरिणी ४५		शास्त्रम् ५	
मन्दाक्रान्ता ४६		ग्रन्थगतसकलकृतसंख्या ५	
		ग्रन्थसमाप्तिः ५	

शिवजीव्यमाला ।

श्रीदामोदरमिश्रविरचितं
बौणीभूषणम् ।

प्रथमः परिच्छेदः ।

राजकुञ्जरराजकृत्ति विमलोदञ्चहुकूलाकृत्ति
श्रीजङ्गोगिफणामणि प्रविलसन्मुक्तामणिर्ग्रामणि ।
पादाम्भोजमुजङ्गफूत्कृत्ति रणन्मञ्जीरमञ्जुद्युत्ति
श्रेयो वः शिवशैलराजसुतयोर्देयादमिन्नं वपुः ॥ १ ॥
सन्तीह यद्यपि महाकविसंप्रणीत-
अन्यास्तथापि मम बालिशताविलासः ।
संपूर्णशारदविधायुदयं प्रपन्ने
किं नाम नाभ्युदयमञ्चति तारकापि ॥ २ ॥
अलसधियः प्राकृतमंधि सुधियः केचिद्भवन्तीह ।
कृत्तिरेषा मम तेषामातनुतादीषदपि तोषम् ॥ ३ ॥
दीर्घदोषकुलोद्भूतदामोदर इति श्रुतः ।
छन्दसां लक्षणं तेन सोदाहरणमुच्यते ॥ ४ ॥

१. अयं च दामोदरमिश्रो मैथिलज इतिसमाप्तिलेखतोऽवगम्यते, तत्रापि दीर्घदोषकुलो-
त्पन्न इति अनुर्थश्लोकतोऽवगम्यते. समयश्च प्राकृतपिङ्गलव्याख्यात्रा लक्ष्मीनाथेन १६५७
संवत्सरे निर्मितायां व्याख्यायामस्योल्लेखान्ततः प्राचीन इत्यवसीयते. २. अस्य ग्रन्थस्य
पुस्तकचतुष्टयमस्माभिः समाद्यादितम्. तत्र क-संज्ञकं २३ पत्रात्मकं संवत् १८३२ मध्ये
लिखितं जयपुरराजगुरुभट्टश्रीलक्ष्मीदत्तानाम्, ख-संज्ञकं १५ पत्रात्मकं जयपुरराजगुरुभट्ट-
श्रीश्रीनारायणपर्वणीकराणाम्, ग-संज्ञकं २६ पत्रात्मकं १७६२ संवत्सरे लिखितम्, घ-संज्ञकं
२९ पत्रात्मकं महाभहोपाध्यायपण्डितदुर्गाप्रसादशर्मणां संग्रहात्समासादितम्. ३. 'शश्व'
क. ४. 'ग्रामणी' घ. ५. 'मभि' ङ. ६. अयं श्लोको द्वितीयत्वेन लिखितोस्ति च-पुस्तके.

संयोगिपूर्वं सविसर्गकं च दीर्घस्वरैः संगतमन्त्यगं वा ।
 विद्यादनुस्वारसमन्वितं च गुर्वक्षरं वक्रमिह द्विमात्रम् ॥ ५ ॥
 संयुक्तपूर्वोऽपि लघुः कचित्स्याद्घर्णस्तु प्रहादिगतो विभाषा ।
 ऐं ओ कचित्प्राकृतके लघू स्त इही तथा विन्दुर्युते पठित्वा ॥ ६ ॥

टंठडढणेति गणाः स्युः षट्पञ्चचतुस्त्रियुग्ममात्राणाम् ।

तेषां त्रयोदशाष्टकपञ्चत्रिद्विभेदाः स्युः ॥ ७ ॥

(मात्राप्रस्ताररीतिः—)

प्रथमगुरोरधरे लघु दत्त्वा शेषं समानमितरेण ।

उद्धृतं गुरुलघु वा प्रस्तारः सर्वलघु यावत् ॥ ८ ॥

(षट्कलभेदनामानि—)

शिवशशिदिनपतिसुरपातैशेषाहिसरोजधातृकलिचन्द्राः ।

ध्रुवधर्मौ शौलिकरः षण्मात्रे स्युस्त्रयोदश विभेदाः ॥ ९ ॥

(पञ्चकलभेदनामानि—)

इन्द्रासनमथ शूरश्चापो हीरश्च शेखरं कुमुमम् ।

अहिगणपापगणाविति पञ्चकलानां च नामानि ॥ १० ॥

सुमरेन्द्राधिपकुञ्जरपर्यायो मेघदन्तयोश्चापि ।

प्रेरावततारापतिरित्यादिलघोश्च पञ्चमात्रस्य ॥ ११ ॥

पक्षी विराण्मृगेन्द्रामृतवीणायक्षगरुडाख्याः ।

जोहलकमिति संज्ञा मध्यलघोः पञ्चमात्रस्य ॥ १२ ॥

१. 'सयोग' ख-घ. २. 'कचित्लघुः स्या' ख. ३. 'प्रहादेः प्रावकचित्' इति छन्दः-
 पीयूषसूत्रानुसारेण तु 'प्रहादिपरः' इत्येव पाठो भवेत् । अतएव तत्र "आदिशब्दात्
 'अल्पव्ययेन सुन्दरि ग्राम्यजनो मिष्टमश्राति' इत्यत्र रीकारस्य, 'भ्रमति भ्रमरनारी
 कानने विप्रयुक्ता' इत्यत्र तीकारस्य च लघुलादिष्टसिद्धिर्विंध्या' इत्याद्युक्तम्. ४. 'एतत्'
 क-ग; 'एवं' ख. ५. 'लघूक्त' ग. ६. 'युगे' ग. ७. षट्कलउगणत्रयादेशविधः ।
 पञ्चकलषष्ठगणोऽष्टविधः । चतुष्कलो ढगणः पञ्चविधः । त्रिकलो ढगणस्त्रिविधः ।
 द्विकलो षगणो द्विविधः' इति समुदितार्थः. ८. 'द्वित्रि' ग. ९. 'शालिकरौ' घ.
 १०. 'दन्तमेघयो' क-ख-घ. ११. 'पक्षिविराडमृ' क-ख-ग; 'पक्षिविडालमृ' घ.

विविधप्रहरणनामा पञ्चकलः पिङ्गलेनोक्तः ।

गजरथतुरगपदातिसंज्ञकः स्याच्चतुर्मात्रः ॥ १३ ॥

(चतुष्कलप्रस्तारे पञ्चानां गणानां नामानि—)

कर्णः स्याद्गुरुयुगलं गुर्वन्तः करतलो भवति ।

गुरुमध्यमः पयोधर इति विख्यातस्तृतीयोऽसौ ।

आदिगुरुर्वसुचरणं चतुर्लघुर्द्विजवरो ज्ञेयः ॥ १४ ॥

(अन्तगुरुचतुष्कलनामानि—)

करबाहोः पर्यायाः प्रहरणमुजयोरलंकाराः ।

वज्रं रत्नमिति स्युर्गुर्वन्तचतुष्कले संज्ञाः ॥ १५ ॥

(मध्यगुरुनामानि—)

अश्वगजमनुजपतयो वसुधापतिचक्रवर्तिगोपालाः ।

नायकपवनपयोधररज्जव इति मध्यगुरुसंज्ञाः ॥ १६ ॥

(आदिगुरुनामानि—)

तातपितामहदहनाः पदपर्यायाश्च गण्डबलमद्रौ ।

जैह्वायुगलं रतिरित्यादिगुरोश्चतुष्कले संज्ञाः ॥ १७ ॥

(त्रिकलप्रस्तारे गणत्रयनामानि—)

ध्वजचिह्नचिरचिरालयतोमरतुम्बुरुकचूतमाला च ।

रसवासपवनबलया लघ्वादित्रिकलनामानि ॥ १८ ॥

(गुर्वादित्रिकलनामानि—)

तालपटहकरतालाः सुरपतिरानन्दतूर्यपर्यायाः ।

निर्वाणसमुद्रावपि गुर्वादित्रिकलनामानि ॥ १९ ॥

(त्रिलघुगणनामानि—)

ताण्डवसात्त्विकभावा नारी च त्रिकलनामानि ॥ २० ॥

१. अयं श्लोक एकादशत्वेनाज्ञोक्तः क-ग-घ-पुस्तकेषु. २. 'फणितितृपतिभणितमि-
त्यादिगुरोः स्युश्चतुष्कले संज्ञाः' क; 'इत्यादि चतुष्कलसंज्ञा फणिराजनिर्दिष्टाः' घ.
३. 'चू' घ. ४. 'वसुवासवपवन' घ.

(वर्णपताका—)

अहमुद्दिष्टवदत्त्वा शेषे पूर्वानपासयेत् ।
 एकैरेकगुरु ज्ञेयं द्वयं द्वाभ्यां त्रिमिस्रयम् ॥ ३९ ॥
 एषा वर्णपताका कीर्तिपताकाहिराजस्य ।
 एकैकमत्र मुक्त्वा ज्ञेया मात्रापताकापि ॥ ४० ॥

अथ वृत्तानि—

आदि तृतीये द्वादशदशाष्टमात्रा द्वितीयचरणे च ।
 तुर्ये पञ्चदश स्युर्गाथेयं पिङ्गलेनोक्ता ॥ ४१ ॥
 सप्त तुरगाः सदीर्घाः षष्ठे जगणो द्विजोऽथवा भवति ।
 षष्ठं लघूत्तरदले विषमे जगणो न गाथायाः ॥ ४२ ॥

यथा—

उदितेऽर्धचन्द्रनिकरे प्रसरन्ति समन्ततोऽन्धकाराणि ।
 घनपवनेऽपि लताया निस्पन्दत्वं सुमुखि चित्रम् ॥ ४३ ॥

इति गाथा ।

गाथोत्तरदलतुल्यं पूर्वदलं भवति यदि बाले ।
 तामिह फणिपतिमणिताम्रपगीतिं वर्णयन्ति जनाः ॥ ४४ ॥

यथा—

त्वद्दर्शनं दिवसावधि सावधि नो बाधते मदनः ।
 क्षणमपि यामति, यामो दिवसति, दिवसास्तु कल्पन्ति ॥ ४५ ॥

इत्युपगीतिः ।

गाथा द्वितीयतुर्यौ पादौ भवतस्तु विपरीतौ ।
 सेयं भवति विगाथा फणिनायकपिङ्गलेन संप्रोक्ता ॥ ४६ ॥

यथा—

वृन्दारण्यविहारी बल्लवनारीमनोहारी ।
 गोपालीकरतालीर्नर्तनशाली पुनातु वनमाली ॥ ४७ ॥

इति विगाथा ।

१. 'मात्र' ख. छ; 'मेव' ग. २. 'नदर्शावधि' ग. ३. 'भवतो यथा च' ग; 'भवतो यथा च' ख. ४. 'वर्तेन' क.

गाथाद्वितीयतुर्यावष्टादशमात्रकौ येदा भवतः ।

मात्राषष्टिशरीरा प्रोक्ता सा गीतिरिह हि फणिपतिना ॥ ४८ ॥

यथा—

अयि घृतिमोचन लोचन वद कथमुपयासि सविषमेणदृशः ।

निष्क्रान्तायामस्यां तव दुश्चरितेन भावि हृदि श्लथ्यम् ॥ ४९ ॥

इति गीतिः ।

येदि गाथातुर्यपदं विंशतिमात्रं च गाथिनी भवति ।

फणिपतिपिङ्गलमणितं तद्विपरीतं तु सिंहिनीवृत्तम् ॥ ५० ॥

यथा—

वन्दे रवीन्दुनयनं नवजलधररुचिमिन्दिरारमणम् ।

नन्दानन्दनिदानं वृन्दारकवृन्दवन्दितपदाम्भोजम् ॥ ५१ ॥

इति गाथिनी ।

पैर्यासा जलधारा विरमति न च हन्त लोचने जलधारा ।

जमुः प्रसादमाशास्तदपि न मे जीवितस्याशा ॥ ५२ ॥

इति सिंहिनी ।

स्कन्धकमिति तत्कथितं यत्र चतुष्कलगणाष्टकेनार्धं स्यात् ।

ततुल्यमग्रिमदलं भवति चतुःषष्टिमात्रकशरीरमिदम् ॥ ५३ ॥

यथा—

अयमेति विमलविद्युत्करालकरवालविर्मलजलधरकालः ।

उद्यन्नवघनगर्जिततर्जितपथिकाङ्गनानिवहहृदयतलः ॥ ५४ ॥

इति स्कन्धकम् ।

षट्कलतुरगौ त्रिकलमपि विषमपदे विनिधेहि ।

समपादान्ते चैककलमिति दोहामवधेहि ॥ ५५ ॥

१. 'यथा' ख. २. प्राकृतपिङ्गलमूत्रे तु गाथिन्यां पूर्वार्धस्य त्रिंशन्मात्रत्वम्, उत्तरार्धस्य द्वात्रिंशन्मात्रत्वमभिधाय तद्विपरीतत्वं सिंघिन्यामुक्तम्. ३. अयमुदाहरणश्लोकः क-ग-पुस्तयोद्धृतः. ४. 'ललित' ख. घ. ५. त्रिकलस्य स्थान एककलमिति विषमे प्रबोदस, समे एकादश मात्रा दोहायां भवन्ति.

यथा—

चरणसरोरुहमस्तु हृदि मे वदने तव नाम ।

चक्षुषि रूपं यावदसु रमय मनो मम राम ॥ ५६ ॥

इति दोहा ।

द्विजवरयुगमिह रचय, त्रिलघुकगणमथ कलय, ।

सुललितकलितरसपदि, सरसिजमुखि भवति यदि ।

जगति विदितललितमिति, वरफणिपतिरिति वदति ॥ ५७ ॥

यथा—

प्रविचलकुवलयनयन, जलनिधिकृतवरशयन, ।

दितितनयनिवहदमन, शमनविविधभयशमन ।

मयि वरमुपनय सुचिर, मभिनवजलधररुचिर ॥ ५८ ॥

इति ललितम् ।

रोलावृत्तमवेहि नागपिङ्गलकविमणितं

प्रतिपदमिह चतुरधिककलविंशतिपरिगणितम् ।

एकादशमधि विरतिरखिलजनचित्ताहरणं

सुललितपदमदकारिविमलकविकण्ठाभरणम् ॥ ५९ ॥

यथा—

तरति पयोनिधिसलिलमैयति गिरिशिखरशिखोपरि

विशति रसातलमटति यशस्तव सकलदिशः परि ।

गगनगमनमभिनयति समं शशिना श्रियमञ्चति

चित्रमिदं न तथापि भवन्तं भूप विमुञ्चति ॥ ६० ॥

इति रोला ।

दशसप्तवर्णमिह रचय प्रथमचरणं

द्वितीयमष्टादशकलितमतिहृदयहरणम् ।

ईदृशमुत्तरदल्मपि हृदयसंधानकं

नागपतिपिङ्गलमणितमिति शृणु गन्धानकम् ॥ ६१ ॥

१. 'मद्वदने' क; 'मद्वचने' ख-घ. २. 'पतिपिङ्गलम' क-ख-घ. ३. 'मटति' घ.

यथा—

गर्जति जलधरः परिनृत्यति शिखिनिवहो
 नीपवनीमवधूय वहति दक्षिणगन्धवहः ।
 दूरे दयितः कथय सखि किमिह हि करवै
 प्रज्वालय दहनं श्रुति शलभमनुकरवै ॥ ६२ ॥

इति गन्धानकम् ।

चौपैयावृत्तं त्रिंशन्मात्रं फणिपतिपिङ्गलगीतं
 कुरु सप्ततुरङ्गमर्मतिहृदयंगममन्ते गुरुमुपनीतम् ।
 यदि दशवसुरविभिश्छन्दोविद्धिः क्रियते यतिरभिरामं
 सपदि श्रवणसमये नृपतिः कवये वितरति संसदि कामम् ॥ ६३ ॥

यथा—

कालियकुलगङ्गनदुरितविभङ्गनसज्जनरङ्गनकारी
 गोवर्धनधारी गोपविहारी वृन्दावनसंचारी ।
 हतदुर्जयदानवपालितमानवमुदिताखण्डलपाली
 गोपालीनिधुवनसुखरसशाली भवतु मुदे वनमाली ॥ ६४ ॥

इति चौपैया ।

इह सप्तचतुष्कलगणनिर्मितपदं त्रिल्ल[धु]विरामं भवति यदि ।
 नागाधिपपिङ्गलभणितसुमङ्गलघत्तावृत्तमिति द्विपदि ॥ ६५ ॥

यथा—

हृदि तावदनेकः स्फुरति विवेकस्तपसि मनो नियतं भवति ।
 यावन्नवहरिणीनयनातरुणीस्मितसुभगं न विलोकयति ॥ ६६ ॥

इति घत्ता ।

एतद्भेद एव—

एकादशविश्रामि तुरगविरामि यदि घत्तावृत्तं भवति ।
 छन्दो घत्तानन्दमिदमानन्दकारि नागपतिरिति वदति ॥ ६७ ॥

यथा—

मधुरस्मितलवशांलि यदि वनमालिवदनकमलमबलोकथे ।

अधरसुधारसधाम परमभिराममवलम्बे जीवितमये ॥ ६८ ॥

इति घत्तानन्दः ।

प्रथममुपनय रामकलत्रैयमहिगणेन सह दण्डमिति पैदानि विषमाणि
संचिनु

समपदे च षट्पञ्चवसुषट्कलकमिहैतदातनु ।

एवं पञ्च पदानि कुरु दोहामग्रे देहि

भुजगराजपिङ्गलभणितनवपदमेतदवेहि ॥ ६९ ॥

यथा—

विहर मानिनि मानमपहाय रमय रमणमतिशयितकपटकलहरैरिति
किमु विनश्यसि

यौवनमिदमतिर्चैपलं नदीजलगतिसमं न पश्यसि ।

अनुभव हरिपरिरम्भसुखमिति वक्ता वद कोऽपि

मुग्धे माधवमधि सपदि कुरु कारुण्यमितोऽपि ॥ ७० ॥

इति नवपदम् ।

चत्वारि चतुष्कलकानि धैहि तत्रापि जगणमन्ते निधेहि ।

भणिता फणिनायकपिङ्गलेन प्रज्झटिकेयं षोडशकलेन ॥ ७१ ॥

यथा—

रमते न मनः परितापधारि न मनागपि विरमति नयनवारि ।

यदवधि हेरिणीद्वक्पथमंगामि तदवधि बाधाशतमनुभवामि ॥ ७२ ॥

इति प्रज्झटिका ।

छन्दसि षोडशकले विलासिनि प्रतिपदमन्ते यमकविलासिनि ।

अरिला नाम पयोधरधारिणि शेषे नियतलघुद्वयधारिणि ॥ ७३ ॥

१. 'शशि' ख. २. 'त्रितय' ग-घ. ३. 'पादानि' क-ग. ४. 'शयितम्' क-घ.
५. 'रीति विधुमुक्ति' ख. ६. 'चपलमचलनवीजलगतिनसि' ख. ७. 'देहि' क.
८. 'सिधेहि' क. ९. 'हरिणा' क. १०. 'अग कुटिलायां यतौ' इत्यस्य धातो रूपमेतत्.
११. 'अलिख' क-ख-ग.

यथा—

किं कीनाश पाशघर गर्जसि मामुपगम्य द्वास(!)भरमैर्जसि ।

हरिचरणं शरणं न हि पश्यसि यन्नामश्रवणादपि नश्यसि ॥ ७४ ॥

इत्यरिल्ल ।

अक्षरगुरुलघुनियमविरहितं भुजगराजपिङ्गलपरिगणितम् ।

भवति सुगुम्फितषोडशकलकं वाणीभूषणपादाकुलकम् ॥ ७५ ॥

यथा—

मलयपवनहृतकुसुमपरागः परभृतनिभृतरणितवनभागः ।

चिरतरसंचितमानदुरन्तः कस्य न मुदमुपनयति वसन्तः ॥ ७६ ॥

इति पादाकुलकम् ।

षट्कलमादौ तदनु चतुस्तुरगं परिसंतनु

शेषे द्विकलं कलय चतुष्पदमेवं संचिनु ।

छन्दः षट्पदनाम भवति फणिनायकगीतं

रुद्रे विरतिमुपैति नृपतिमुखकरमुपनीतम् ।

उल्लालयुगलमत्र च भवेदष्टाविंशतिकलमितं

श्रृणु पञ्चदशे विरतिस्थितपठनादपि पण्डितजनहितम् ॥ ७७ ॥

यथा—

वैमकरोदरकलितकमलसोदररुचिवदना

गुरुपुरतोऽपि तवैव नाम जल्पति गुरुमदना ।

भवदभिलिख्नविशेषरभसपरीशेषितदिवसा

मुञ्चति चन्द्रभयेन रजनिमधि १० जीवितमपि सा ।

-
१. 'हासभरतर्जसि' छ. २. 'भर्जसि' ग. ३. 'लपितम्' क-ग. ७. 'गणितम्' छ.
 ४. 'भूषा' क-ख-ग. ५. 'स्थितं' क. ६. 'गुणितगणहितम्' क-ग. ७. 'राम' क.
 ८. 'लषण' क. ९. 'निवेश' ग. १०. 'जीवन' क-ख-ग.

हृदि विनिहितभवदभिर्शरणरसरङ्गतरङ्गदनङ्गवति

भवदीयविलोकनमन्तरा न मेनोरथसुखमनुभवति ॥ ७८ ॥

इति षट्पदम् ।

यद्यष्टचतुष्कलगणनिर्मितपदकरपदकर्णद्विजविहिता

सा पञ्चावतिका विबुधसुमहिता जगणविरहिता सुकविहिता ।

इह दशवसुभुवनैर्भवति विरामः सकलाभिमतफलाय तदा

फणिनायकपिङ्गलभणितसुमङ्गलरसिकमनःसंविहितमदा ॥ ७९ ॥

यथा—

विधुरेव विधुरयति मर्म निक्कन्तति जनयति शर्म न नर्मसदः

चन्दनवनपवनो विकलयति मनो दलयति मदनो हृदयमदः ।

प्रियसखि मम नयनं पङ्कजनयनं कीर्तिसिंहघरणीरमणं

यदि मिलति विशालं भवति तदालं विरहपयोनिधिसंतरणम् ॥ ८० ॥

इति पञ्चावती ।

कुण्डलिका सा केंथ्यते प्रथमं दोहा यत्र

रोलाचरणचतुष्टयं प्रभवति विमलं तत्र ।

प्रभवति विमलं तत्र पदं प्रति सुललितयमकम्

अष्टपदी सा भवति विविधकविकौशलगमकम् ।

अष्टपदी सा भवति सुखितपण्डितमण्डलिका

कुण्डलिनायकभणिता विबुधकर्णकुण्डलिका ॥ ८१ ॥

यथा—

तरणी भवसि निमज्जतो दुरितपयोनिधिवारि

दिशि दिशि विलसति तव यशो नवहिमरुचिरुचिधारि ।

नवहिमरुचिरुचिधारि मंहोऽपि न यस्य समानं

परवारण बलसिंह विदुषि वितरसि बहू दानम् ।

१. 'शरणे सारंगत' घ. २. 'मतौ सुख' घ. ३. 'विविध' ग. ४. 'दशभुवन' ग.
 ५. 'कथिता' ग. ६. 'नियतं' क. ७. 'विमल' घ. ८. 'भणित' क-ख-ग.
 ९. 'कर्णे' क-ख-ग. १०. 'महोहिमोऽपि' घ. ११. 'गुर्व' क-ग.

परवारण बलसिंह जयसि भुवि जंगदेकरणी
कीर्तिसिंह नृप जीव यावदमृतद्युतितरणी ॥ ८२ ॥

इति कुण्डलिका ।

षट्कलमादौ विरचय शेषे रगणविभूषितं
मध्ये नियमविहीनं द्वादशके यतिसंगतम् ।
फणिपतिपिङ्गलवर्णितं कविकुलहृदयरञ्जनं
पञ्चाधिकविंशतिकलवृत्तमिदं गगनाङ्गनम् ॥ ८३ ॥

यथा—

गिरिवरतनयाकुञ्चरसपातविमुद्रितलोचने
निद्राश्वसितसमीरणदूरदुरितभयमोचने ।
अतिबलविचलदसुरबलतारितसुरवरनायके
अनुगतजनतातारिणि मम नैतिरस्तु विनायके ॥ ८४ ॥

इति गगनाङ्गनम् ।

आदौ षट्कलसंगतमेतत्तदनु पञ्चचतुष्कलम् ।
गुर्वन्तं द्विपदी भवतीह हि विंशत्यष्टकलं दलम् ॥ ८५ ॥

यथा—

क्षणमपि मयि विनिधेहि विलासिनि मधुकरमदविमोचने ।
विषमायुधविषमायुधशासनविकले सुमुखि लोचने ॥ ८६ ॥

इति द्विपदी ।

द्विजवरनवगणमुपनय तदनु च विमल कमलैदलमृदुलसुतनु रंगणमिह
हि खञ्जके ।

द्विदलर्ममलदलमिदमिति फणिवरनरपतिगदितमिदमतिशयगुणसुहृदय-
सुरञ्जके ॥ ८७ ॥

१. 'जयदे' ग. २. 'वर्णितक' ग-घ. ३. 'पञ्चविंशतिकल' ख. ४. 'कुञ्ज' ग.
५. 'रति' ग. ६. 'विलोचने' घ. ७. 'कमलसुत' घ. ८. 'नगणमिह ललितखञ्जके'
घ. ९. 'ममलमति' क. 'ममलमिति' ग.

यथा—

गुरुतमसि मम मनसि घनरामब लघु शमब मनसिशबविशिखचयर्जनि-
तरुज्जमायताम् ।

अतिसुरभिकुटजमभिनिगदघनमदुपवनमुपनयतु हरमित तु स हृदि
मलयजायताम् ॥ ८८ ॥

इति खञ्जकम् ।

द्विजवरमिह हि रसगुणितमुपनयतु तदनु जगणमवधेहि ।

स्वरगुणितमैपरदलमपि कुरु वर फणिपतिमुखमणितरुचिरशिखेह ॥ ८९ ॥

यथा—

नकुलवनभृदुपवनरबनिहैतविरहिशतसुरभिरयमेति ।

दक्षिततमविरहि मम हृदयमतिपतति सखि यदि हतविधुरयमुदेति ॥ ९० ॥

इति शिखा ।

द्विजवरनैवगणमतिशयसुरुचिरमिह कुरु

तदनु रगणमपि कलय कमलमुखि कर्णवच्छेषे ।

अैपरदलं गाथाया मालावृत्तं विचित्रं तत् ॥ ९१ ॥

यथा—

स्वरनस्वरमुखदलितदितितनयकठिनहृदय-

रुधिरनिवहभवदभिषवसुखितमानसो हन्यात् ।

भवदंहो नरसिंहो दिविषत्संघोपसंयातः ॥ ९२ ॥

इति माला ।

दोहादलशेषे यदा पञ्चकलो विमलो हि विराजति ।

फणिपतिनृपतिः किल तदा चुलिआलामिह तामनुगायति ॥ ९३ ॥

-
१. 'जनितहृदयज' घ; 'जहृदयरुज' इति यथाकथंचित्संभवति. २. 'मुनि' क-ग.
३. 'मवर' घ. ४. 'खिलेहि' घ. 'खिखाहि' क. ५. 'निवह' ख. 'मिहर' घ.
६. 'नवगणमिह' ख-ग घ. ७. 'मालावृत्ते दाष्टकलितमपि कर्ष' इत्यधिकं घ-पुस्तके.
८. 'वस्तु महोपसंयातः' ख-घ; 'दिविषत्संगाहोपसंयातः' ग.

यथा—

स्मितपटुकपटविलोकित्रैरपहृतमानस पङ्कजलोचन ।

दृष्टिपथे भवितासि मम गोपवधूजनशोकविमोचन ॥ ९४ ॥

इति चुलिआल ।

तत्सोरठावृत्तममलमुरगपतिरिति वदति ।

तद्गोहाविपरीतमिह जनहृदि मुदमुपनयति ॥ ९५ ॥

यथा—

अमिनवजलधरनीलममलकमलदललोचनम् ।

सखि पश्यामि कदापि मधुमथनं भवमोचनम् ॥ ९६ ॥

इति सोरठ ।

द्विजगणसगणभगणकलिता भवति चतुर्दशकलकैलिता ।

अन्तगुरुमुपधाय यदा हाकलिरेषा भवति तदा ॥ ९७ ॥

यथा—

कौमुदकुमुदबन्धुवदना स्मितपीयूषजनितमदना ।

चपलविलोचनजितहरिणी हरति न कस्य मनस्तरुणी ॥ ९८ ॥

इति हाकलि ।

सगणं निधाय जगणं विधाय ।

श्रुतिसौख्यधाम मधुभारनाम ॥ ९९ ॥

यथा—

अपि मुञ्च मानमवटौ बधान ।

भुजपाशकेन भयनाशकेन ॥ १०० ॥

इति मधुभार ।

एकादशकलधारि कविकुलमानसहारि ।

इदमाभीरमवेहि जगणमन्तर्मधिधेहि ॥ १०१ ॥

यथा—

तरलनयनवलितेन मदमन्थरचलितेन ।

सुमुखि हृदयमभिलाषि सपदि न कस्य विलासि ॥ १०२ ॥

इत्यामीरम् ।

इन्द्रासनं प्रथमं विसर्जय तदनु संचिनु षट्कलं
 ननु तदनु पञ्चकलत्रयं किल कुरु विरामे कुण्डलम् ।
 अष्टाभिकामिह विंशतिं च कलाः कलावति सुन्दरं
 हरिगीतमिति हरिगीतकं वर वृत्तमतिरसमन्दिरम् ॥ ११५ ॥

यथा—

सखि बंभ्रमीति मनो भृशं जगदेव शून्यमवेक्ष्यते
 परिभिद्यते मम हृदयमर्म न शर्म संप्रति वीक्ष्यते ।
 परिहीयते वपुषा भृशं नलिनीव हिमैततिसंगता
 रुदती परं वदतीति सा सुदती रतीशवशं गता ॥ ११६ ॥
 इति हरिगीता ।

प्रथमं यदि दशमं वदति विरामं तदनु निकामं वसु वसुकं
 वसु विमलतुरङ्गममतिहृदयंगमहृषितभुजंगमनृपतिलकम् ।
 त्रिंशद्विकला संविहितविलासं सततनिवासं हृदयमुदो
 मदमुदितभुजंगीमोहनरङ्गी वदति त्रिभङ्गीवृत्तमदः ॥ ११७ ॥

यथा—

विविधायुधमण्डितसंगरपण्डितरणदण्डितपाखण्डभटे
 चण्डामुरखण्डिनि पुरहरमण्डिनि शशधरखण्डिनि बद्धजटे ।
 भवसागरतारिणि दुर्गतिहारिणि मङ्गलकारिणि मयि सुचिरं
 गिरिराजसुवासिनि शैलनिवासिनि शंभुविलासिनि देहि वरम् ॥ ११८ ॥
 इति त्रिभङ्गी ।

वह्निगणमन्त्यरगणमेव चरणशोभितं
 पश्य सुदति नागनृपतिरत्र वदति नो हितम् ।
 राजभजनकालपठन एव रटनरञ्जनं
 हीरक इति नाम भवति कामभवति सज्जनम् ॥ ११९ ॥

यथा—

ध्यानमटत साम पठत नाम रटत केशवं
 धर्ममयत शर्म भजत कर्म सृजत शैशवम् ।

द्वारभवनदाररमणसारचयनवासना

तावर्दयति नावतरति कालनृपतिशासना ॥ १२० ॥

इति हीरम् ।

लघुगुरुकनियमगतमिह फणिमणिमतमवगतमतिसुखनिगदपदं

दशवसुभवैर्यतिरिह हि यदि भवति रसिकजनहृदयविहितमदम् ।

वसुविमलचतुष्कलगेणहृतगुणिगणचरणविरामाहितसगणं

कचिदपि गुरुसहितं भवति कविहितं छन्दः सुन्दरि जनहरणम् ॥ १२१ ॥

यथा—

उपगम्य निभृततरमभिनवजलधरसुभगसुदर्शनचक्रधरं

सखि कथय हृदयरुजमुरगराजभुजममलकमलदलनयनवरम् ।

अतिकुटिलकठिनहठमपनय मयि शठ दर्शनमपि न ददासि चिरा-

दचिरांशुलतासैदृशी नवयौवनकान्तिरचिरमिह रुचिरतरा ॥ १२२ ॥

इति जनहरणम् ।

प्रथमं कुरु षट्कलमन्ते कुण्डलमिह मध्ये वसुतुरगधरं

संतापहरं दशवसुभुवनाष्टभिरत्र चरणमभिभवति विरामो यदि ललितम् ।

कविवलयहितं फणिनायकभणितं जगणविरहितं चत्वारिंशत्कलवितं

भुवनेवृत्तं महितं रसनिवहं तन्मदनगृहं नरपतिसंसदि लब्धपदं गुरुशोकगदम् ॥

यथा—

विरहानलतप्ता सीदति सुप्ता रचितनलिनदलतल्पतले मरकतविमले

करकलितकपोलं गलितनिचोलं नयति सततरुदितेन निशामनिमेषदृशा ।

न सखीमभिनन्दति रुजमनुविन्दति निन्दति हिमैकरकरनिकरं परितापकरं

मनुते हृदि भारं मुक्ताहारं दिवसनिशाकरदीनमुखी जीवितविमुखी ॥ १२४ ॥

इति मदनगृहम् ।

आदौ कुरु षट्कलमत्र चतुष्कल पञ्चानन्दमितोऽपि

दशवस्त्रेकादश भवति विरतिवशमधिकशुचार्मवलोपि ।

विंशति नवसंख्यं कविकुलसंख्यं वन्दितगुणगणकोटि

मरहृद्वावृत्तं किल चयकृत्ये कृतरिपुविनतकरोटि ॥ १२५ ॥

१. 'दवति' क. २. 'जगण' ख-घ. ३. 'सुदृशी' ग. ४. 'कलितम्' ख-ग.
५. 'हिमकरनिकरं' ग. ६. 'मप' ग.

यथा—

अभिमतधनदाता सिद्धिविधाता जगदन्तरंगतशील
 दुरितद्रुमदाही विश्वविगाही कल्पक्षयकृतलील ।
 भुवनत्रयवन्दित गिरिजानन्दित हरशिरसि स्थिरवास
 दह हुतवह पापं देहि दुरापं वसुहततिमिरविलास ॥ १२६ ॥
 इति मरहट्टा ।

इति श्रीदामोदरमिश्रविरचिते वाणीभूषणे मात्रावृत्तं नाम प्रथमः परिच्छेदः ।

द्वितीयः परिच्छेदः ।

अथैकाक्षरच्छन्दः—

यद्गौः ।
 सा श्रीः ॥ १ ॥

यथा—

विष्णुम् ।
 वन्दे ॥ २ ॥

इति श्रीः ।

अथ द्व्यक्षरच्छन्दः—

यस्मिन्हारौ ।
 कामः स स्यात् ॥ ३ ॥

यथा—

कल्याणं वः ।
 शंभुर्देयात् ॥ ४ ॥

इति कामः ।

द्विकलधु ।
 मधुरिति ॥ ५ ॥

यथा—

रतिमय ।
 वरतनु ॥ ६ ॥

इति मधु ।

लघुश्च गुः ।
मही स्मृता ॥ ७ ॥

यथा—

हरोऽस्तु मे ।
मनोमुदे ॥ ८ ॥

इति मही ।

हारलश्च ।
धारि सारु ॥ ९ ॥

यथा—

कृत्यवस्तु ।
सिद्धिमस्तु ॥ १० ॥

इति सारु ।

अथ त्र्यक्षरच्छन्दः—

ताली सा निर्दिष्टा ।
उद्दिष्टो मो यत्र ॥ ११ ॥

यथा—

ज्ञानी ते जानीते ।
सारूप्यं वैरूप्यम् ॥ १२ ॥

इति ताली ।

जोहलं दृश्यते ।
सा प्रिया कथ्यते ॥ १३ ॥

यथा—

नौमि तं पालकम् ।
देवकीबालकम् ॥ १४ ॥

इति प्रिया ।

नरेन्द्रो यदा स्यात् ।
शशी कथ्यते तत् ॥ १५ ॥

१. 'गुरुः' ख-घ. २. 'हारदण्ड' ख-घ. ३. 'सिद्धिमस्तु' घ. ४. 'गोपा' ख.
५. 'दारकम्' ग.

यथा—

जनानन्दकन्दः ।
श्रिये स्तान्मुकुन्दः ॥ १६ ॥

इति शशी ।

सगणो रमणः ।
कविना कथितः ॥ १७ ॥

यथा—

धनदो धनदः ।
भवतो भवतात् ॥ १८ ॥

इति रमणः ।

कर्णेन गन्धेन ।
पाञ्चालमास्याहि ॥ १९ ॥

यथा—

शर्माणि सर्वाणि ।
देयानि शैर्वाणि ॥ २० ॥

इति पाञ्चालम् ।

नैरेन्द्रमुदेहि ।
मृगेन्द्रमवेहि ॥ २१ ॥

यथा—

कैवीन्द्रहितानि ।
नरेन्द्रगृहाणि ॥ २२ ॥

इति मृगेन्द्रः ।

चञ्चति भो यदि ।
मन्दरमञ्चति ॥ २३ ॥

यथा—

शं कुरु शंकर ।
वैरिभयंकर ॥ २४ ॥

इति मन्दरः ।

१. 'दण्डेन' ख. २. 'कृशाणि' ख-घ. ३. 'पयोधरधारि' ख-घ. ४. 'वृथा विलपामि । हरिं न भजामि ॥' ख-घ. ५. 'छन्दसि' ख.

कमलमयत ।
नगणमवत ॥ २५ ॥

यथा—

मयि पुरहर ।
शमिह वितर ॥ २६ ॥

इति कमलम् ।

अथ चतुरक्षरच्छन्दः—

यस्मिन्वृत्ते कर्णः कर्णः ।
वेदैर्वर्णैः सा स्यात्तीर्णा ॥ २७ ॥

यथा—

वंशीवादैर्दत्तोन्मादैः ।
हृत्वा चेतः कासौ यातः ॥ २८ ॥

इति तीर्णा ।

यत्तु पक्षिदण्डलक्षि ।
वेदवर्णधारि धारि ॥ २९ ॥

यथा—

राम राम राम राम ।
सारमेतदेव नाम ॥ ३० ॥

इति धारि ।

द्वितुर्यके गुरुर्यदा ।
नगाणिका भवेत्तदा ॥ ३१ ॥

यथा—

पंथोधिजालमीक्ष्यते ।
धवैव तेन लक्ष्यते ॥ ३२ ॥

इति नगाणी ।

अथ पञ्चाक्षरच्छन्दः—

द्वौ कर्णौ हारः संमोहा सारः ।
वर्णाः पञ्चैवं नागाधीशोक्ताः ॥ ३३ ॥

१. 'मयत्तु' ख-घ. २. 'मिह तु' ख-घ. ३. 'लब्धा तु स्वत्पादानन्तः । आमोदन्ते नित्यं सन्तः ॥' क-ग. ४. 'विलोकये कदा क्षणम् । हरिं सरोरुहेक्षणम् ॥' ख-घ.

यथा—

दूरं याताली घोरा वन्याली ।
कृष्णो मायावी निर्वेदो भावी ॥ ३४ ॥

इति संमोहा ।

आद्यन्तकर्णाः पञ्चैव वर्णाः ।
लध्वेकहारी वाच्यः स हारी ॥ ३५ ॥

यथा—

कंसादिकेतुं धर्मैकसेतुम् ।
इन्दीवराभं वन्देऽब्जनाभम् ॥ ३६ ॥

इति हारी ।

पिङ्गलदृष्टो भादिविशिष्टः ।
कर्णयुतोऽसौ भामिनि हंसः ॥ ३७ ॥

यथा—

एति वसन्ते याति दिगन्ते ।
किं सखि कान्तः कोऽपि कृतान्तः ॥ ३८ ॥

इति हंसः ।

नगणमनु द्विलघु कुरु ।
फणिभणितयमकमिति ॥ ३९ ॥

यथा—

विषमतरविषमशर ।
ग्रहर मयि न चिरमयि ॥ ४० ॥

इति यमकम् ।

अथ षडक्षरच्छन्दः—

एषा वर्णैः षड्भिः प्रोक्ता छन्दोविद्धिः ।
सर्वे वर्णा यस्यां दीर्घाः शेषा सा स्यात् ॥ ४१ ॥

यथा—

किं कुर्यां मे कान्तः सख्यं कर्तुं भ्रान्तः ।
दुःखैः स्वान्तं पूर्णं यात प्राणास्तूर्णम् ॥ ४२ ॥

इति शेषा ।

१. 'किं वा कुर्यां हे हां नैवायातः कान्तः । व्योमात्रैः संपूर्णं ख-घ- २. 'व्योमात्रैः संवर्ते' ग.

संखि सद्वितयं भवतीह यदा ।
रसवर्णपदा तिलकेति तदा ॥ ४३ ॥

यथा—

वनमालिकथा सकलालि वृथा ।
पुनरेति कथं मम दृष्टिपथम् ॥ ४४ ॥

इति तिलका ।

यत्र पादद्वयं दृश्यते रद्वयम् ।
नागराजोदिता सा विमोहा मता ॥ ४५ ॥

यथा—

पर्वते पर्वते किं नसन्त्यापगाः ।
सर्वतो वर्तते नैव दैवापगा ॥ ४६ ॥

इति विमोहा ।

द्विजवरकर्णाविह रसवर्णा ।
भवति यदा सा किल चतुरंसा ॥ ४७ ॥

यथा—

जयं जय विष्णो त्रिभुवनजिष्णो ।
अपनय दुःखं प्रवितर सौख्यम् ॥ ४८ ॥

इति चतुरंसा ।

कर्णध्वजानन्दमाधाय नित्यं च ।
वर्णै रसैर्यत्तु मन्थानमेतत्तु ॥ ४९ ॥

यथा—

शीतांशुवक्राय पाथोजनेत्राय ।
वन्दस्य नन्दस्य भव्याय पुत्राय ॥ ५० ॥

इति मन्थानम् ।

ध्वजानन्दकर्णाः षडेवात्र वर्णाः ।
बुधानन्दकारी भवेच्छङ्खनारी ॥ ५१ ॥

१. 'स्रगणद्वितयं' ख-घ. २. 'यत्र पक्षिद्वयं दृश्यते सुन्दरम् । सर्पराजो ख-घ. ३. 'विजोहा' ख-घ. ४. 'इतः प्राक् 'भालि वंशीधरे कामकेलीपरे । किं मया' साधितं मौनमारोपितम् ॥ पुनः' इत्यधिकं ख-घ. ५. 'वर्णैः' ख-घ. ६. 'रंशा' ख-घ. ७. इतः प्राक् 'तव रतिशाली यदि वनमाली । विविधविलासे सखि किमुदासे ॥ पुनः' इत्यधिकं ख-घ. ८. 'सानन्द' क-ग. ९. 'धारी' ख-घ.

यथा—

स्फुरद्गोपनारीपरीरम्भकारी ।
हरिः पातु वृन्दावनाभ्यर्णचारी ॥ ५२ ॥

इति शङ्खनारी ।

यदा जगणद्वि भवेदमलघु ।
फणी वितनोति सुमालतिकेति ॥ ५३ ॥

यथा—

मनोजशरेण विषण्णतरेण ।
अवादि न तेन भवद्दयितेन ॥ ५४ ॥

इति सुमालती ।

द्विगुणनगणमिह वितनुहि ।
दमनकमिदमिति गदति हि ॥ ५५ ॥

यथा—

सुवचनमिह भृशमुपनय ।
सुमुखि मदनरुजमपनय ॥ ५६ ॥

इति दमनकम् ।

अथ सप्ताक्षरच्छन्दः—

हारमेरुणा यदा संकुला भवेत्सदा ।
सप्तवर्णसंगेता सा समानिका मता ॥ ५७ ॥

यथा—

पद्मचारुचक्षुषा नीलनीरजत्विषा ।
आलि मन्मनो हृतं वंशनादमोहितम् ॥ ५८ ॥

इति समानिका ।

द्विजगणमाहर भगणमुपाहर ।
भणति सुवासकमिति गुणिनायक ॥ ५९ ॥

यथा—

गिरिवरनन्दिनि दुरितनिकेन्दिनि ।
विहितनैतौ मयि कुरु करुणामयि ॥ ६० ॥

इति सुवासकम् ।

१. 'सरभसमिह दृशमुपनय' ख-घ. २. 'निमंता' ख-घ. ३. 'नीरद' ख-घ.
४. 'वाद' ख-घ. ५. 'निष्कन्तनि' ग. ६. 'तनौ' ग.

द्विजगणमवेहि जगणमनुदेहि ।

विविधरसस(सि)ञ्चि भवति करहञ्चि ॥ ६१ ॥

यथा—

रचय रुचिराणि सुमुखि वचनानि ।

नयनमपिधेहि शयनतल्मेहि ॥ ६२ ॥

इति करहञ्चि ।

उक्ता वर्णाः सप्तास्यां सर्वे दीर्घाः स्युर्यस्याम् ।

एषा शीर्षा निर्दिष्टा केषां हर्षं नादेष्टा ॥ ६३ ॥

यथा—

दृष्टः कृष्णः कलिन्दीतीरे गो^३गोपानन्दी ।

वेणुक्वाणैरुत्कानां चेतोहर्ता गोपीनाम् ॥ ६४ ॥

इति शीर्षा ।

अथाष्टाक्षरच्छन्दः—

उक्ता यस्यामष्टौ वर्णाः पादे पादे सर्वे दीर्घाः ।

विश्रामः म्यात्तुर्ये तुर्ये सा विद्युन्माला निर्दिष्टा ॥ ६५ ॥

यथा—

आगामिन्यो नो यामिन्यो या या याता भूयो भूयः ।

अभ्रच्छायावत्तारुण्यं मानेनानेन स्यात्किं ते ॥ ६६ ॥

इति विद्युन्माला ।

हारशङ्ककक्रमेण मण्डिताष्टवर्णकेन ।

वर्णिता कुतूहलेन मल्लिकेति पिङ्गलेन ॥ ६७ ॥

यथा—

वेदवेदिर्वालखिल्यनारदादिसंस्तुताय ।

अस्तु मे नतिः सदैव विश्वरूपभावितैव ॥ ६८ ॥

इति मल्लिका ।

प्रसूनकुण्डलक्रमैरिहाष्टवर्णविभ्रमैः ।

भुजंगराजवर्णिता प्रमाणिकेति सा मता ॥ ६९ ॥

१ 'नोदिष्टा' ख-घ. २. 'गोपाला' ख-घ. ३. 'द्वेद्वेदैः' ख-घ. ४-५. 'विद्युन्माला' ख-घ. ६. 'वास' ग. ७. 'तुभ्यमम्बुज प्रियाय' ख-ग-घ.

यथा—

प्रयाहि दूति सत्वरं न ते वचोऽतिसुन्दरम् ।
इतोऽप्युदेति पश्चिमे कुलव्रतव्ययो न मे ॥ ७० ॥

इति प्रमाणिका ।

द्विगुणनगणकर्णैः सुललितवसुवर्णैः ।
रसिकविहितरङ्गा प्रभवति किल तुङ्गा ॥ ७१ ॥

यथा—

विहरसि मम चित्ते मदनविशिखकृते ।
न नयनविषयत्वं ब्रजसि तदपि मे त्वम् ॥ ७२ ॥

इति तुङ्गा ।

द्विजवरगणान्वितं जगणगुरुसंगतम् ।
फणिनृपतिजल्पितं कमलमिति कल्पितम् ॥ ७३ ॥

यथा—

विहरति विलासिनीपरिषदि हरिर्वने ।
इति वदति राधिका निजसहचरीजने ॥ ७४ ॥

इति कमलम् ।

भादिगणं कर्णधरं सान्तमिदं वृत्तदरम् ।
पन्नगराजेन कृतं मानवकक्रीडितकम् ॥ ७५ ॥

यथा—

कोकवधूशोकहरं पद्मवनीबोधकरम् ।
गाढतमोनाशकरं नौमितरामुष्णकरम् ॥ ७६ ॥

इति माणवकक्रीडितम् ।

लघु स्यात्पञ्चमं यत्र गुरु षष्ठं तु सप्तमम् ।
द्वितुर्यपादयोर्ह्रस्वमष्टाक्षरमनुष्टुभम् ॥ ७७ ॥

यथा—

हृदयं मदयन्त्येते मदोन्मत्ताः शिलीमुखाः ।

विषाक्ताः पुष्पधनुषो मूर्ता इव शिलीमुखाः ॥ ७८ ॥

इत्यनुष्टुप् ।

अथ नवाक्षरच्छन्दः—

दृश्यते पक्षिराजत्रयं यत्र वृत्ते मनोहारके ।

संततं पिङ्गलेनोदिता सा महालक्ष्मिका कीर्तिता ॥ ७९ ॥

यथा—

नौम युष्मत्पदाम्भोरुहं चण्डकीनाशपाशापहम् ।

शेषचूडामणीरञ्जितं देवराजादिभिर्वन्दितम् ॥ ८० ॥

इति महालक्ष्मी ।

द्विजवरकर्णौ सगणं विरचय यस्याश्चरणम् ।

जगदभिरामं हितया भवति हि सारङ्गिकया ॥ ८१ ॥

यथा—

प्रणमत राधारमणं नृगनृपवाघाशमनम् ।

असुरमदापाहरणं यदुकुलचूडाभरणम् ॥ ८२ ॥

इति सारङ्गी ।

आदौ कर्णद्वयललितं कृत्वा विप्रं गुरुसहितम् ।

तद्वृत्तं पिङ्गलभणितं पाइत्तेति श्रवणहितम् ॥ ८३ ॥

यथा—

भ्रामं भ्रामं भुवनतलं दर्शं दर्शं जगदखिलम् ।

भूयो भूयः परिगणितं विष्णोर्नाम श्रयत हितम् ॥ ८४ ॥

इति पाइत्ता ।

द्विजवरयुगलयुतं कलय गुरु विरतिगम् ।

भणति फणिपतिरिदं कमलमिति रतिपदम् ॥ ८५ ॥

यथा—

सजलजलधरनिभं भुवनतलकृतशुभम् ।
विनिहतबलिनरकं नमत मधुमथनकम् ॥ ८६ ॥
इति कमलम् ।

नगणकरगन्धकर्णं भवति नववर्णपूर्णम् ।
फणिवदनभूषणं यद्भवति किल बिम्बमेतत् ॥ ८७ ॥

यथा—

कपटकृतगोपवेषः शयनवरभूतशेषः ।
जयति कृतनन्दहर्षो गिरिविधृतवातवर्षः ॥ ८८ ॥
इति बिम्बम् ।

प्रथमं करं विनिधाय जगणद्वयं च निधाय ।
इति तोमरं सुखकारि कविराजवक्रविहारि ॥ ८९ ॥

यथा—

सखि मादके मधुमासि ब्रज सत्वरं किमिहासि ।
सह तेन किं विहरामि किमु पावकं प्रविशामि ॥ ९० ॥
इति तोमरम् ।

चत्वारोऽस्मिन्कैर्णा जायन्ते छन्दस्येकं हारं कुर्वन्ते ।
रन्ध्रा वर्णाः पादे राजन्ते रूपामालीशृत्तं तत्कान्ते ॥ ९१ ॥

यथा—

हत्वा शत्रुं नृत्यन्ती चण्डं सा चण्डी वः कल्याणं कुर्यात् ।
देवेन्द्राद्याः प्रीत्या संप्राप्ताः संसेवन्ते यत्पादाभोजम् ॥ ९२ ॥
इति रूपामाली ।

अथ दशाक्षरच्छन्दः—

सगणं पुरः कुरु शोभितं जगणद्वयं गुरुसंचितम् ।
फणिनायकेन निवेदिता भवतीह संयुतका हिता ॥ ९३ ॥

१. 'कुरु' ख. घ. २. 'ऽस्याः' घ. ३. 'वर्णा' ख. ४. 'भव्या' ख. घ. ५. 'प्रीताः'
ख. ६. 'संगतम्' ख. घ. ७. 'संचतिका' ख.; 'संगतिका' घ.

यथा—

अवधेहि किञ्चिदनुत्तरं प्रवदामि ते नृप सत्वरम् ।
तव दिक्षु कीर्तिविलासिनी प्रतिभिक्षुगेहनिवासिनी ॥ ९४ ॥
इति संयुतका ।

पादविराजन्नूपुरयुग्मा कुण्डलशोभासङ्गिसुकर्णा ।
शङ्खवती हारद्वयपूर्णा चम्पकमाला भाति सुवर्णा ॥ ९५ ॥

यथा—

आलि कुलभ्रष्टाहमधन्या हँन्तु च मामेषा रविकन्या ।
नन्दकुमारो निर्गतशङ्कः संप्रति भावी कोऽपि कलङ्कः ॥ ९६ ॥
इति चम्पकमाला ।

दीर्घलघुद्वयभद्विगणा हारविराजिचतुश्चरणा ।
पिङ्गलनागमते भणिता सौरवती कविसार्थहिता ॥ ९७ ॥

यथा—

माधवमानय मत्सविधं किं सखि चिन्तय मित्रवधम् ।
यन्न करिष्यसि मत्प्रणयं नो गमयापि तदा समयम् ॥ ९८ ॥
इति सौरवती ।
कर्णो द्विलघुः कर्णो भगणः शेषे गुरुणा पूर्णश्चरणः ।
यस्यां भविता बाले परमा सैषा सुषमा दीन्यत्सुषमा ॥ ९९ ॥

यथा—

एणीनयने केलीकलहे प्रेयान्वद किं किं नो कुरुते ।
धन्या रमणी सर्व सहते दुःखं सुखवत्त्वान्ते मनुते ॥ १०० ॥
इति सुषमा ।

नगणपयोधररुचिरा कुसुमविराजितसुकरा ।
वसुलघुदीर्घयुगलका भवति सखेऽमृतगतिका ॥ १०१ ॥

१. 'सखि गोपवेषविहारिणं शिखिपिच्छुडविधारिणम् । मधुसुन्दराधरशालिनं ननु कामये वनमालिनम् ॥' क. २. 'सुवर्णा' क-ग-घ. ३. 'हन्त भवद्वन्या रविकन्या' ख-घ. ४-५. 'हारवती' घ. ६. 'तृप्यत्सुषमा' ख-ग. ७. 'अमृततिलका' घ.

यथा—

अभिसरति प्रतिभवनं मलयजनुः सततगतिः ।

अभिलषति प्रियवचना श्रमसलिलं विरमयितुम् ॥ १०२ ॥

इत्यमृतगतिः ।

अथैकादशाक्षरच्छन्दः—

भत्रयसंगतशोभितकर्णः शुद्धसुसंगतपङ्क्तिकर्णः ।

पन्नगराजनिवेदितबन्धू राजति भूपतिसंसदि बन्धुः ॥ १०३ ॥

यथा—

भक्षितवासरनायकचन्द्रः कामिसमूहसमाहिततन्द्रः ।

दर्शितलोलतडित्करवालः सोऽयमुपैति घनागमकालः ॥ १०४ ॥

इति बन्धुः ।

परिकलयादिलघुद्वितयं कुरु विमलं सगणत्रितयम् ।

प्रभवति शेषसहस्रमुखीविनिगदितेह तदा सुमुखी ॥ १०५ ॥

यथा—

कलयसि चन्दनमिन्दुकरं मृदुपवनं परितापकरम् ।

प्रियधिरहेण त्वेति दशा कथमपयातु वसन्तनिशा ॥ १०६ ॥

इति सुमुखी ।

भत्रितयं यदि कर्णसमेतं पिङ्गलनागसुभाषितमेतत् ।

पण्डितमण्डलसंहतचित्तं भामिनि भावय दोषकवृत्तम् ॥ १०७ ॥

यथा—

एतदुपैति धनं धनजालं निर्दलदिन्द्रमणीरुचिकालम् ।

फुल्लकदम्बलसद्भनमालं पान्थवधूजनदर्शितकालम् ॥ १०८ ॥

इति दोषकम् ।

कृत्वा कर्णौ मण्डितौ कुण्डलेन शङ्खं हारं नूपुरं रावयुक्तम् ।

धृत्वा युग्मं चामरं चावभाति शालिन्येषा प्रेयसी पिङ्गलस्य ॥ १०९ ॥

१. 'जनि' क; 'जनि' ख; 'जनिः' घ. २. 'वचनश्रम' ख. 'वदना' घ. ३. 'एक' क ख-ग. ४. 'नवामिदले कथमपि यातु रमण्यतिले' घ.

यथा—

आरभ्यन्ते शर्मकर्माणि नूनं प्राज्ञैर्लोकैर्वाच्यतामात्रमीतैः ।
तन्निष्पत्तौ वासुदेवः प्रमाणं को वा वक्ता कार्यकर्ताहमस्मि ॥ ११० ॥
इति शालिनी ।

द्विजवरगणयुगममलं तदनु च कलय करतलम् ।
फणिपतिवरपरिकलितं दमनकमिदमतिललितम् ॥ १११ ॥

यथा—

प्रणमत मधुरिपुचरणं भवजलनिधिपरितरणम् ।
अभिनवकिसलयरुचिरं सुरपतिकृतनति सुचिरम् ॥ ११२ ॥

यथा वा—

प्रणमत मुनिजनशरणं भवजलनिधिपरितरणम् ।
अमलकमलसमचरणं सुरवरतरुवरहरणम् ॥ ११३ ॥

इदं च प्राकृतेनापि पठितुं शक्यते ।

जहा—

पणमह मुणिअणसरणं भवजलणिहिपरितरणम् ।
अमलकमलसमचरणं सुरवइतरुवरहरणम् ॥ ११४ ॥
इति दमनकम् ।

हारशङ्खकुण्डलेन मण्डिता या पयोधरेण वीणयाङ्किता ।
रूपनूपुरेण चातिदुर्लभा सेनिका भुजङ्गराजवल्लभा ॥ ११५ ॥

यथा—

सायुधाष्टबाहुराजिमण्डिता रक्तबीजरक्तपानपण्डिता ।
चण्डमुण्डशुम्भदम्भखण्डिका मङ्गलानि नो ददातु चण्डिका ॥ ११६ ॥
इति सेनिका ।

आदौ चत्वारोऽस्यां कर्णा दृश्यन्ते शेषे यस्या रौमा हारा रौजन्ते ।
रुद्रैर्वर्णाः पादे पादे संख्याता मालस्त्येषा वाणीभूषा विख्याता ॥ ११७ ॥

१. 'कृत्य' ग-घ. २. 'मण्डनेन' क-ख-ग. ३. 'रेण चान्य अङ्किला' क-ख-ग.
४. 'वामा' क-ख-ग. ५. 'जायन्ते' क-ख-ग. ६. 'वर्णैः' ग. ७. 'संख्याता' ख.

यथा—

पायान्मायामीनो लीलः कल्पान्ते प्राग्दिवक्षोणीमर्तुः पाणिक्रोडे यः ।
व्याप्तम्भोषित्स्मिन्काले लीलाभिः सम्यक्सर्वौषध्यो यत्पृष्ठेऽतिष्ठन् ११८
इति मालती ।

कर्णध्वजौ गण्डमृगेन्द्रहारा भवन्ति यस्याश्चरणे समस्ते ।
तामिन्द्रवज्राभतिमात्रकान्तां भोगीन्द्रवक्त्राञ्जमरन्दधाराम् ॥ ११९ ॥

यथा—

रक्ताम्बरेणोदितलम्बमानशीतांशुचण्डातपकुण्डलाभ्याम् ।
तारांशुतारावलिहृद्यहारैः स्वीयां श्रियं भूषयतीव संध्या ॥ १२० ॥
इतीन्द्रवज्रा ।

पयोधरं हारयुगं दधाना करं सशङ्खं वलयद्वयं च ।
उपेन्द्रवज्रा भुवनैकसारा विराजते पन्नगराजकान्ता ॥ १२१ ॥

यथा—

न षट्पदश्रेणिभिरेणदृष्टेर्न वा नवाम्भोधरकन्दलीभिः ।
अतुल्यभास्याः कवरीर्लतेति दिवा समुन्मीलति नान्धकारः ॥ १२२ ॥
इत्युपेन्द्रवज्रा ।

उपेन्द्रवज्रापदसंगतानि यदीन्द्रवज्राचरणानि च स्युः ।
तदोपजातिः कथिता कवीन्द्रैर्भेदा भवन्तीह चतुर्दशास्याः ॥ १२३ ॥

यथा—

पयोधरस्यातिभरेण तस्या मध्यो नु भज्येत सुमध्यमायाः ।
अबन्धि दत्त्वा नवरोमराजिं मनोभवेन त्रिवलीगुणेन ॥ १२४ ॥
इत्युपजातिः ।

हारसंगतपयोधराकरं शङ्खयुक्तवलयेन संयुतम् ।
विभ्रती कनककुण्डलं मुदं कामिनीव कुरुते रथोद्धता ॥ १२५ ॥

यथा—

दीर्घघोषकुलदेवदीर्घिकापङ्कजं रविकरो व्यंराजत ।
ईर्ष्येव दुहितुः पयोनिर्घेयत्र वासमकरोत्सरस्वती ॥ १२६ ॥
इति रथोद्धता ।

हारिणी कनककुण्डलयुक्ता पुष्पयुक्तरयुगा वलयश्रीः ।
वर्णिताहिपतिवक्रसहस्रैः स्वागता हरति कस्य न चेतः ॥ १२७ ॥

यथा—

पङ्कजं तदपि पाथसि ममं चन्द्रमाः स च घनान्तरितोऽभूत् ।
त्वन्मुखेन्दुतुल्यापि विनोदं नैव हन्त सहते हत वेधैः ॥ १२८ ॥
इति स्वागता ।

अथ द्वादशाक्षरच्छन्दः—

नागाधीशेनोक्तं वृत्तं विद्याधारं षड्भिः कर्णैरेतैर्भूमौ छन्दःसारम् ।
स्यादस्मिन्विश्रामो वेदैर्वेदैः कृत्वा यत्स्यात्तूर्णं धीरः कीर्त्या युक्तः १२९

यथा—

वन्दे पादाम्भोजं नित्यं सीतामर्तुः कृत्वा सिन्धौ सेतुं रक्षोनाथं हन्तुम् ।
पित्रोराज्ञं ज्ञात्वा प्राज्यं राज्यं हातुः स्वीयैः सर्वैर्लोकैः साकं नाकं आतुः ॥
इति विद्याधारम् ।

यदावृत्तयो गन्धकर्णक्रमेण भवेयुश्चतस्रो वरं वृत्तमेतत् ।

भुजङ्गप्रयातं हरिप्रीतिहेतोर्भुजङ्गाधिराजस्तदा संजगाद ॥ १३१ ॥

यथा—

निशायां तमःपूरसंपूरितायां प्रयान्ती रहस्त्वत्समीपं समुत्का ।
अकस्मात्समालोक्य मामन्तिके ते कदा ह्रीयुता तोयराशेः सुता स्यात् ॥
इति भुजङ्गप्रयातम् ।

१. अनेन ग्रन्थकर्त्रा स्वकीयवर्णनं कृतम्. २. 'व्यकासयत्' इति घ-पुस्तकपाठानु-
सारेण 'व्यराजयत्' इति पाठो भवेत्. 'रविकरस्तु पिङ्गलसारविकाशिनी
वृत्तरत्नावली-कर्ता, शूलपाणिशुतरत्नाकरसुतदोहविष्णुवधण्डेशशुतभीमेश्व-
रसुतहरिहरसुतः' इति Theodor Aufrecht महाशयैः Catalogus
Catalogorum ग्रन्थे वर्णितोऽयमेव भवेत्. ३. 'हतया' क-ख-ग. ४. 'रेखा'
क-ख.

द्वादशैर्वर्णकैर्निर्मितं संततं तद्धि लक्ष्मीधरं वृत्तमाकीर्तितम् ।
दृश्यते यच्चतुर्जोहलैरङ्कितं पन्नगाधीशवाणीविनोदायितम् ॥ १३३ ॥

यथा—

रासकेलीकलोल्लाससंभावितं गोपसीमन्तिनीवृन्दसंलालितम् ।
राधया गीतसमुग्धयालिङ्कितं नौमि गोपालकं देवकीबालकम् ॥ १३४ ॥
इति लक्ष्मीधरम् ।

विनिधेहि चतुःसगणं रुचिरं रविसंख्यकवर्णकृतं सुचिरम् ।
फणिनायकपिङ्गलसंभणितं कुरु तोटकवृत्तमिदं गणितम् ॥ १३५ ॥

यथा—

हरिरेति पुनर्यदि मत्सविधं विदधामि तदा ननु किं न वधम् ।
युवतीजनजीवनमालि वृथा न करोति यदा वनमालिकथाः ॥ १३६ ॥
इति तोटकम् ।

कर्णध्वजानन्दमाधाय सानन्दमेतत्पुनः सूर्यसंख्याकवर्णेन ।
सारङ्गवृत्तं तदा पिङ्गलायेन सद्यः प्रकाशीकृतं काव्यविधेन ॥ १३७ ॥

यथा—

सानन्दलक्ष्मीकरोपास्यमानेन दृष्टेन तृप्यन्ति के नाम लोके न ।
गोविन्दपादेन जातप्रसादेन सूर्याशुसंभिन्नपद्मप्रकाशेन ॥ १३८ ॥
इति सारङ्गम् ।

पयोधरमत्र चतुष्कमवेहि कलाश्वरणे किल षोडश देहि ।
भुजङ्गपतेर्हृदि मौक्तिकदाम सुवृत्तमिदं शृणु मौक्तिकदाम ॥ १३९ ॥

यथा—

मया तव किञ्चिदकारि कदापि विलासिनि वाम्यमनुस्मरतापि ।
तथापि मनस्तव नाश्वसनाय व्रजामि कुतो भवतीमपहाय ॥ १४० ॥
इति मौक्तिकदाम ।

पादयुगं कुरु नूपुरसुन्दरमाशु करे कुसुमद्वयमाहर ।
सुन्दरि सर्वजनैकमनोहरमोदकवृत्तमिदं परितो धर ॥ १४१ ॥

यथा—

मानसमेतदनुक्षणमिच्छति गोपकुलं यदि हे सखि गच्छति ।

तत्करवै प्रणयं मुरविद्विषि सर्वसपत्नजने विहितत्विषि ॥ १४२ ॥

इति मोदकः ।

द्विजवरगणयुगमुपनय सकुसुमनगणमिह रचय ।

सुदति विमलतरफणिपतिनिगदितर्तरलनयनमिति ॥ १४३ ॥

यथा—

अपहर पुरहर मम दरमभिनवकलियुगभयकर ।

हिमगिरिविहितशयनवर सुकृतसुलभ शशघरघर ॥ १४४ ॥

इति तरलनयनम् ।

कुसुमगन्धरसैरतिभूषिता चरणसंगतनूपुरमण्डिता ।

करसुवर्णलसद्बल्लयान्विता स्फुरति कस्य न चेतसि सुन्दरी ॥ १४५ ॥

यथा—

असुलभा शरदिन्दुमुखी प्रिया मनसि कामविचेष्टितमीदृशम् ।

मलयमारुतचालितमालतीपरिमलप्रसरो हतवासरः ॥ १४६ ॥

इति सुन्दरी ।

करसङ्गिशङ्खवल्या सरसा कनकद्वयैकवल्या सुभुजा ।

वरवर्णिनी रसिकसेव्यपदा प्रमिताक्षरा विजयते प्रेमदा ॥ १४७ ॥

यथा—

अभजद्भयादिव नभो वसुधां दधुरेकतामिव समेत्य दिशः ।

अभवन्मही पदयुगप्रमिता! तिमिरावलीकवलिते जगति ॥ १४८ ॥

इति प्रमिताक्षरा ।

अथ त्रयोदशाक्षरच्छन्दः—

कृत्वा कर्णौ कुण्डलयुक्तौ कुरु रत्नं धृत्वा पादं नूपुरयुक्तं कुरु हारम् ।

मायावृत्तं पिङ्गलनागोदितमेतज्जानीतादः पण्डितवक्राम्बुजसारम् १४९

यथा—

उद्यद्वाधा संप्रति राधा मधुमासे शङ्के संकेतं प्रति याता किमुदासे ।
केलीकुञ्जं शून्यमवेक्ष्यास्त रहस्याः प्राणत्राणं भावि कथं वा वद तस्याः ॥
इति माया ।

यदि तोटकवृत्तपदे गुरुरेको भवतीह तदा किल तारकवृत्तम् ।
फणिनायकपिङ्गलवर्णितमेतद्वरपण्डितमण्डलिकाहृतचित्तम् ॥ १५१ ॥

यथा—

अतिभारतरं हृदि चन्दनपेङ्गं मनुते सरसीपवनं विषशङ्कम् ।
तव दुस्तरतारवियोगपयोधेर्नहि पारमसौ भविता परमाधेः ॥ १५२ ॥
इति तारकः ।

ध्वजं चामरं मण्डितं गन्धहारेण मृगेन्द्रद्वयं चापि युक्तं समुद्रेण ।
तदाभाविभोगीन्द्रवक्रारविन्देन जनानन्दकन्देन वृत्तेन कन्देन ॥ १५३ ॥

यथा—

हृतं मे मनो हन्त गोपालबालेन नैवीनाम्बुवाहावलीचारुदेहेन ।
सुधावीचिसंवादिबिम्बाधराग्नेण स्फुरद्दर्शोभालसत्कान्तिपूरेण ॥ १५४ ॥
इति कन्दः ।

पादकुसुमरसगन्धसुदण्डकगण्डकयुगलकरूपमुपाहर ।
नागनृपतिवरभाषितसुद्युतिपङ्ककलितमिदमावलि माद्यति ॥ १५५ ॥

यथा—

शारदविशदनिशामपि निन्दति संप्रति हृदयमिदामनु विन्दति ।
मन्मथविशिखिभयेन निषीदति माधव तव विरहेण विषीदति ॥ १५६ ॥
इति पङ्कावलिः ।

द्विजवरकररज्जुकर्णपूर्णै प्रथमतृतीयपदौ यदा भवेताम् ।
द्विजपदगुरुरज्जुकर्णयुक्तौ यदि चरणावपरौ च पुष्पिताग्रा ॥ १५७ ॥

यथा—

प्रसरति पुरतः सरोजमाला तदनु मदान्धमधुव्रतस्य पङ्क्तिः ।
तदनु व्रंतशरासनो मनोभूस्त्व हरिणाक्षि विलोकनं तु पश्चात् ॥१५८॥
इति पुष्पिताम्रा ।

अथ चतुर्दशाक्षरच्छन्दः—

कर्णस्फुरत्कनककुण्डलमण्डिता या
भावान्विता चरणसंगतनूपुरश्रीः ।
गन्धान्विता सुरसना वलयावनद्धा
कान्ता वसन्ततिलका मुदमातनोति ॥ १५९ ॥

यथा—

शंभौ करेण पुलकाङ्कुरदन्तुरेण
सस्मेरमामृशति कुम्भमिभाननस्य ।
रोमाञ्चिताञ्चितकुचान्तचलाञ्चलायाः
पायात्रपातरलमीक्षितमम्बिकायाः ॥ १६० ॥
इति वसन्ततिलका ।

कुण्डलकलितनगणमिह त्रितयं
गन्धकुसुमरसविरचितवलयम् ।
चक्रसुरगपतिवरपरिगणितं
षोडशकलमतिसुललितभणितम् ॥ १६१ ॥

यथा—

सुन्दरि नभसि जलदचयरुचिरे
देहि नयनयुगमतिघनचिकुरे ।
मानमिह न कुरु जलधरसमये
किं तव भवति हृदयमिदमदये ॥ १६२ ॥

इति चक्रम् ।

अथ पञ्चदशाक्षरच्छन्दः—

हारवत्पयोधरत्रयं निधाय सुन्दरं
 चामरध्वजेन मण्डितं विधाय चामरम् ।
 वृत्तराजमेतदेव नागराजभाषितं
 पण्डितावलीविनोदकारि चारुभासितम् ॥ १६३ ॥

यथा—

रासलास्यगोपकामिनीजनेन खेलता
 पुष्पपुञ्जमञ्जुकुञ्जमध्यगेन दोलता ।
 तालनृत्यशालिगोपबालिकाविलासिना
 माधवेन जायते(?) सुखाय मन्दहासिना ॥ १६४ ॥
 इति चामरम् ।

द्विजकुसुमसुरूपा कर्णताटङ्कयुक्ता
 कनकवलयहारैर्मण्डिता शङ्खयुक्ता ।
 सुललितरशनासौ नूपुरश्रीसमेता
 हरति रसिकचित्तं मालिनी कामिनीव ॥ १६५ ॥

यथा—

नयनविगलदस्रस्रोतसाकृष्यमाणे
 नवकिसलयतरुणे हन्त सुप्ता मृगाक्षी ।
 प्रबलमदनबाधालोलदोर्वल्लिरेषा
 विरहजलधिपारं गन्तुमभ्यस्यतीव ॥ १६६ ॥
 इति मालिनी ।

भुजसंगतशङ्खयुगा वलयाकलिता
 करपुष्पसुगन्धवती रशनारुचिरा ।
 करकद्वयनूपुरचारुतरा जयति
 भ्रमरावलिका भुजगाधिपदुर्ललिता ॥ १६७ ॥

यथा—

सखि संप्रति कं प्रति भौनमिदं विहितं
 मदनेन धनुः सशरं स्वकरे निहितम् ।
 नतिशालिनि का वनमालिनि मानकथा
 रतिनाथकसायकदुःखमुपैषि वृथा ॥ १६८ ॥
 इति अमरावली ।

सगणं विधाय पयोधरद्वयसुन्दरं
 भगणं तैतो विनिधाय चामरतोमरम् ।
 मनहंसवृत्तमिदं च पञ्चदशाक्षरं
 भणितं भुजंगमनायकेन मनोहरम् ॥ १६९ ॥

यथा—

नैवमञ्जुवञ्जुलकुञ्जकूजितकोकिले
 मधुमत्तचञ्चलचञ्चरीककुंलाकुले ।
 समयेऽतिधीरसमीरकम्पितमानसे
 किमु चण्डि मानमनोरथेन विस्विद्यसे ॥ १७० ॥
 इति मनहंसम् ।

द्विजवरतृ(त्रि?)तयकलितमिह सगणं
 कलय शरभमिदमतिरतिकरणम् ।
 फणिवरनरपतिवदनविहरणं
 कविवरसकलहृदयकृतहरणम् ॥ १७१ ॥

यथा—

अमलकमलदलरुचिधरनयनो
 जैलनिधिमधि फणिपतिफणशयनः ।
 दनुजविजयसुरपतिनतिमुदितो
 हरिरपहरतु दुरिततत्तिमुदितः ॥ १७२ ॥
 इति शरभम् ।

१. 'किं' घ. २. 'ततोऽथ निधा' झ. ३. 'तव' घ. ४. 'समाकुले' घ. ५. 'अ-
 धिजलनिधि' क-ख-ग.

तालशररज्जुधररत्नवरसुन्दरं
 भावयुततालगतमन्त्यकृतचामरम् ।
 शुद्धमतिनागपतिचित्तकृतसंगमं
 वृत्तनिशिपालमसिताक्षिहृदयंगमम् ॥ १७३ ॥

यथा—

चन्द्रमुखि जीवमुषि वाति मलयानिले
 याति मम चित्तमिव पाति मदनानले ।
 तापकरकामशरश(ल्यव)ल्पतरुकीलितं
 मामिह हि पश्य जहि कोर्पेमतिशीलितम् ॥ १७४ ॥
 इति निशिपालम् ।

अथ षोडशाक्षरच्छन्दः—

ध्वजेन नायकेन कुण्डलेन यद्विभूषितं
 पयोधरेण वीणया शरेण पक्षिणाङ्कितम् ।
 नराचवृत्तमत्र षोडशाक्षरं समीरितं
 मनीषिमण्डलीहितं फणीन्द्रपन्नगोदितम् ॥ १७५ ॥

यथा—

निशुम्भशुम्भचण्डमुण्डरक्तबीजघातिनी
 लुलायरूपदैत्यभूपघातपक्षपातिनी ।
 नवीनपीनबद्धजालकालमेघसंनिभा
 चिरं चरीकरीतु नः प्रियं पिनाकिवल्लभा ॥ १७६ ॥
 इति नराचम् ।

तालपयोधरनाथकतोमररत्नधरं
 पाणियुतं च विभावय मामिनि वृत्तवरम् ।
 नीलमिदं फणिनायकगौयकसंलपितं
 पण्डितमण्डलिकासुखदं सखि कर्णगतम् ॥ १७७ ॥

१. 'युत' घ. २. 'तद्भवति' घ. ३. 'भरशातितम्' घ. ४. 'रोषमतिसंचितम्' घ.
 ५. 'पक्षिणा' घ. ६. 'वीणया' घ. ७. 'पिङ्गले' घ. ८. 'कलाय' क. ख.; 'कपाल'ग.
 ९. 'पिङ्गलसंजपितम्' घ.

यथा—

सुन्दरि सुन्दरिपौ नतिशालिनि किं कुरुषे
 मानिनि मानिनि काममिदं हृदयं परुषे ।
 हारिणि हारिणि ते हृदये निहितो दयितो
 भाविनि भावि निवासि मनोऽस्य चिराय यतः ॥ १७८ ॥
 इति नीलम् ।

रूर्यतालपक्षिराजमेरुहारनायकेन
 चामरध्वजेन चापि वर्णिता सुवर्णकेन ।
 वर्णितातिसुन्दरेण पन्नगेन्द्रपिङ्गलेन
 चञ्चला चकोरचारुलोचने सुमङ्गलेन ॥ १७९ ॥

यथा—

आलि याहि मञ्जुकुञ्जगुञ्जितालिलालितेन
 भास्करात्मजाविराजिरम्यतीरकाननेन ।
 शोभिते स्थले स्थितेन संगता यदूत्तमेन
 माषवेन भाविनी तडिल्लतेव नीरदेन ॥ १८० ॥
 इति चञ्चला ।

आदौ विद्वन्मालापार्दं दत्त्वा कर्णद्वन्द्वं हारं
 ताटङ्कद्वन्द्वं गुर्वन्तं तद्ब्रह्माख्यं वृत्तं सारम् ।
 नागाधीशेनोक्तं चैतत्सर्वस्वान्तानन्दाधारं
 कृत्वा धीरः संप्राप्नोत्याकल्पं कीर्तिस्तम्भं सारम् ॥ १८१ ॥

यथा—

राजद्भालः स्फूर्जन्नेत्रप्रोद्यद्बहिज्वालाजालैः
 स्व.....त्यम्भोवीचीनीरासारखिद्यच्चूडाचन्द्रः ।
 माद्यद्वौरीवक्राम्भोजस्वैरस्मेरक्रीडाशीतः
 श्रेयो देयान्नागश्रेणीभूषामीषश्चन्द्रापीडः ॥ १८२ ॥
 इति ब्रह्मवृत्तम् ।

अथ सप्तदशाक्षरं च्छन्दः—

पयोधरयुता स्फुरत्कनकयुग्मताटङ्किनी
 सुवर्णरुचिकङ्कणा ललितभावबभ्रूपुरा ।
 सुगन्धरुचिरा लसच्छ्रवणरूपवत्कुण्डला
 भुजङ्गपतिवर्णिता हरति हन्त पृथ्वी मनः ॥ १८३ ॥

यथा—

क्षताधरतटी घनश्चसितमङ्गरागव्ययो
 दृशोरपि च शोणिमा भवति कारणादन्यतः ।
 इदं तव परप्रियानिभृतसंगमव्यञ्जकं
 मुखे यदिदमञ्जनं रहसि चार्धचन्द्रं गले ॥ १८४ ॥
 इति पृथ्वी ।

द्विजवरगणान्वितो गंजपतिश्रियस्तूर्थवा-
 न्करतलपरिस्फुरत्कनककङ्कणेनान्वितः ।
 सुरपतिगुरुश्रिया परिगतः समन्तात्सखे
 जयति भुवि वृत्तभूपतिरैवर्णमालाधरः ॥ १८५ ॥

यथा—

क्वचिदपि वयस्यया सह विनोदमातन्वती
 कतिपयकथारसैर्नयति वासरीयां रुजम् ।
 सुभग तव कामिनी समधिगम्य सा यामिनी-
 मनुभवति भाविनीं मदनवेदनामन्ततः ॥ १८६ ॥
 इति मालाधरः ।

ध्वजः कर्णो हारौ द्विजवरगणस्यो रसयुतः
 समुद्रो रत्नं च प्रभवति यदा सप्तदशभिः ।
 भुजङ्गेन्द्रोद्दिष्टा विलुब्धहृदयाह्लादजननी
 रसै रुद्रैर्यस्यां विरतिरिह सैषा शिखरिणी ॥ १८७ ॥

१. 'सुगन्धि' ग; 'सुवर्ण' घ. २. 'नरपति' घ. ३. 'रयंतु' घ. ४. 'स्तोमरयुतः' घ.
 ५. 'सरस' घ. ६. 'भवति विरतिः सा' घ.

यथा—

निविष्टायाः कोपाद्गुरुसदसि पङ्केरुहदृशः
 पदोपान्ते छायामुपनयति मूर्ध्नः प्रणयिनि ।
 तथा चक्षुर्लीलकमलरजसा दूषितमिति
 द्रुतं मुक्ता मुक्ताफलपरिणता बाष्पकणिकाः ॥ १८८ ॥
 इति शिखरिणी ।

मन्दाक्रान्ता हरति हृदयं कर्णताटङ्गयुग्मा
 प्रोद्यद्वावा करतललसत्कंकणा शङ्खयुक्ता ।
 हारोत्कृष्टा ललितवल्या राववन्नूपुरा या
 विभ्राजन्ती सकलहृदयाहादिनी कामिनीव ॥ १८९ ॥

यथा—

कर्णाभ्यर्णे हितमवहिता वर्णयन्तश्चिरेण
 द्रागस्यन्तो हृदि कलुषतामानने शोणिमानम् ।
 यान्तो भूमिं नयनपथसां बिन्दवो मानवत्याः
 पादाभोजप्रणतमरुता कान्तमुत्थापयन्ति ॥ १९० ॥
 इति मन्दाक्रान्ता ।

द्विजवरमुखी भास्वद्रूपा सकुण्डलकर्णिका
 ललितवल्या हारोत्कृष्टा पयोधरभूषिता ।
 कनकरसनारावैर्युक्ता लसद्हरनूपुरा
 हरति हरिणी केषां चित्तं न योषिदिवाधुना ॥ १९१ ॥

यथा—

सुरभिरजनी याता भूयः कृशी भविता शशी
 परभृतयुवा मूको भावी विरंस्यति पञ्चमः ।
 कुसुमविशिखः संहर्ता खं धनुः पतिरेष्यति
 मियसस्वि परावृत्तं न स्याद्गतं मम जीवितम् ॥ १९२ ॥
 इति हरिणी ।

अथाष्टादशाक्षरच्छन्दः—

आदौ कृत्वा कर्णं कुण्डलयुक्तं हारयुगं दत्त्वाथो
 कुर्यात्पाटङ्गं पादं कुरु सन्मञ्जीरयुगाभ्यां युक्तम् ।
 कृत्वा तातं कुन्तीपुत्रसमेतं वै गुरुयुग्मं दत्त्वा
 मञ्जीरा सा नागाधीशनिःसृष्टा राजति सैषा वक्त्रे ॥ १९३ ॥

यथा—

प्रौढध्वान्ते गर्जद्वारिदधाराधारिणि काले गत्वा
 त्यक्त्वा प्राणानग्रे कौलसमाचारानपि हित्वा यान्ती ।
 कृत्वा सारङ्गाक्षीसाहसमुच्चैः केलिनिःकुञ्जं शून्यं
 दृष्ट्वा प्राणत्राणं भावि कैथं वा नाथ वद प्रेयस्याः ॥ १९४ ॥
 इति मञ्जीरा ।

हारयुक्तसुवर्णकुण्डलपाणिशङ्खविराजिता
 पादनूपुरसंमता सुपयोधरद्वयभूषिता ।
 शोभिता बलयेन पन्नगराजपिङ्गलवर्णिता
 चर्चरी तरुणीव चेतसि चाकशीति सुसंगता ॥ १९५ ॥

यथा—

कोकिलाकलकूजितं न शृणोषि संप्रति सादरं
 मन्यसे तिमिरापहारि सुधाकरं न सुधाकरम् ।
 दूरमुञ्जसि भूषणं विकलासि चन्दनमारुते
 कस्य पुण्यफलेन सुन्दरि मन्दिरं न सुखायते ॥ १९६ ॥
 इति चर्चरी

ध्वजं चामरं गन्धकर्णौ रसः कुण्डलं तोमरं च
 तथा तालताटङ्गतूर्याणि शेषे गुरुद्वन्द्वमत्र ।

१. 'युग्मं' घ. २. 'युतं' घ. ३. 'कृत्वा' घ. ४. 'त्यक्त्वा' घ. ५. 'कथं वा नो वदत प्रेयस्यः' घ. ६. 'कङ्कण' घ. ७. 'पिङ्गलपद्मगाधिप' घ. ८. 'सुन्दरि' घ. ९. 'मञ्जसि' घ. १०. 'मन्दिरे न सुखायसे' घ.

तदा क्रीडया चिहितं चन्द्रमेतद्भुजंगाधिराजः
कविश्रेणिविस्मापकं सर्वलोकप्रियं संजगाद ॥ १९७ ॥

यथा—

अमन्ती धनुर्मुक्तनाराचधारानिरुद्धे समस्ते
नभःप्राङ्गणे पक्षिवाय्वोः प्रयाते निरन्ते प्रशस्ते ।
तथा चण्डगाण्डीवबाणावलीनीचरक्षाविलक्षो
बभूवाङ्गराजो यथा न स्थितोऽसौ विपक्षस्वपक्षः ॥ १९८ ॥
इति क्रीडाचन्द्रः ।

अथैकोनविंशाक्षरच्छन्दः—

कर्णः कुण्डलसंगतः करतलं चामीकरेणान्वितं
पादान्तो रवनूपुरेण कलितो हारौ प्रसूनोज्ज्वलौ ।
गुर्वानन्दयुतो गुरुर्यदि भवेत्तत्तूनविशाक्षरं
नागाधीश्वरपिङ्गलेन भणितं शार्दूलविक्रीडितम् ॥ १९९ ॥

यथा—

सौमित्रे किमु मृग्यते प्रतिलताकुञ्जं कुरङ्गेषणा
हन्तैतद्विपिने मनागपि न वा नेत्रातिथिर्मेथिली ।
एणी निस्त्रपमीक्षते मधुकरश्रेणी समुज्जृम्भते
निःशङ्कं चमरी चरत्यपि निरातङ्कं पिकी गायति ॥ २०० ॥
इति शार्दूलविक्रीडितम् ।

द्विजवरगणयुगमुपधाय परिकलय कर-
मथ नगणयुगालमिह गन्धयुगमनु विहर ।
फणिनृपतिभणितमिति चन्द्रमिदमिति शृणुत
सकलकविकुलहृदयमोदकरमवतनुत ॥ २०१ ॥

यथा—

अनुपहतकुसुमरसतुल्यमिदमधरदल-
ममृतमयवचनमिदमालि विफलयसि चल ।

यदपि यदुरमणपदमीशमुनिहृदि लुठति
तदपि तव रतिवलितमेत्य वनतटमटति ॥ २०२ ॥

इति चन्द्रम् ।

द्विजवरगणतृ(त्रि ?)तयमिह हि नगणयुगलकं
त्रिमलत्रलयमपि च कलय सकलजनसुखम् ।
फणिपतिवरभणितममलघ्वबलमिह हितं
विमलकविकुलहृदि कलितमिति भुवि वलितम् ॥ २०३ ॥

यथा—

उपगत इह सुरभिसमय इति सुसुखि वदे
निधुवनमधिसह पिब मधु जहि रुषमपदे ।
कमलनयनमनुसर सखि तव रभसपरं
प्रियतमगृहगमनमुचितमनुचितमपश्य ॥ २०४ ॥

इति धवलम् ।

कुरु पाणिं कङ्कणयुग्मालंकृतमग्रे रत्नं हारं च
चरणं सन्नूपुरसंयुक्तं कुरु कर्णं आज्ञाटाटङ्कम् ।
रसनामायोजय मञ्जीरद्वयमेवं शंभुं सदृत्तं
भुवि कान्तं गौरि चिरं संभावय तन्नागाधीशेनोक्तम् ॥ २०५ ॥

यथा—

जय मायामानवमूर्ते दानववंशध्वंसव्यापारी
बलमाद्यद्रावणहत्याकारण लङ्कालक्ष्मीसंहारी ।
कृतकंसध्वंसनकैर्माशंसन गोगोपीगोपानन्दी
वलिलक्ष्मीनाशन लीलावामन दैत्यश्रेणीनिष्कन्दी ॥ २०६ ॥

इति शंभुः ।

अथ विंशत्यक्षरच्छन्दः—

वरपाणिशोभिसुवर्णकङ्कणरत्नरज्जुविभूषिता
सुपयोधरा पदसङ्घिनूपुररूपकुण्डलमण्डिता ।

फणिराजपिङ्गलवर्णिता कक्सिर्धमानस्रहारिका
वरकामिनीव मनोमुंद्दे नहि कस्य सा खलु गीतिका ॥ २०७ ॥

यथा—

अलमीशपावकपाकशासनवारिजासनसेवया
गमितं जनुर्जनकात्मजापतिरप्यसेव्यत नो मया ।
करुणापयोनिधिरेक एव सरोजपैङ्गविलोचनः
स परं करिष्यति दुःस्वमोर्षमशेषदुर्गतिमोचनः ॥ २०८ ॥
इति गीतिका ।

तालचामरध्वजं पयोधरं च कुण्डलं शरं विधाय
नूपुरं च नायकं सपक्षिराजगन्धचामरं निधाय ।
रूपमन्त्यगं विधेहि वर्णिता च पद्मगेन्द्रपिङ्गलेन
गण्डका कवीन्द्रमण्डलीविनोदकारिणी सुमङ्गलेन ॥ २०९ ॥

यथा—

दृष्टमस्ति वासुदेव विश्वरूपमेतदेव शेषकं तु
वाजिरत्नभृत्यदारसूनुगेहवित्तमादिव(म)न्नवं तु ।
त्वत्पदाब्जभक्तिरस्तु चित्तसीम्नि वस्तुतस्तु सर्वदैव
शेषकालुप्तकालदूतमीतिनाशिनीह हन्त सैव ॥ २१० ॥
इति गण्डका ।

अथैकविंशत्यक्षरच्छन्दः—

कर्णं ताटङ्कयुक्तं बलयमपि सुवर्णं च मञ्जीरयुग्मं
पुष्पं गन्धं वहन्ती द्विजगणरुचिरा नूपुरद्वन्द्वयुक्ता ।
शङ्खं हारं दधाना सुललितरसना रूपवत्कुण्डलाभ्यां
मुग्धा केषां न चित्तं तरलयति बलात्स्रग्धरा कामिनीव ॥ २११ ॥

यथा—

अन्नप्रोतास्थिमालावलयितविलसद्वाहुदण्डप्रचण्डा
वेगव्यालोलमुण्डावलिकलितरणत्कारकण्ठोपकण्ठाः ।

१. 'हिता' घ. २. 'किल' घ. ३. 'दाम' ख-ग. ४. 'नाश' ख; 'शेष' ग.
५. 'वर्णितेह' घ. ६. 'मेतदेव नास्ति शेष' घ. ७. 'कण्ठा' क.

कुर्वन्त्यो गर्वमत्युद्गलाहनवलह्वर्बर्ध्वानमुच्चै-

रुत्कृष्टैरुत्तमाङ्गैर्विदधति च शिरःकन्दुकक्रीडैर्नानि ॥ २१२ ॥

इति सगधरा ।

चामररत्नरज्जुवरपरिगतविप्रगणाहितशोभः

पाणिविराजिपुष्पयुगविरचितकङ्कणसंगतगन्धः ।

चौरसुवर्णकुण्डलयुगलकृतरोचिरलंकृतवर्णः

पिङ्गलपन्नगेश इति निगदति राजति वृत्तनरेन्द्रः ॥ २१३ ॥

यथा—

पङ्कजकोशपानपरमधुकरगीतमनोज्ञतडागः

पञ्चमनादवादपरपरभृतकाननसत्परभागः ।

वल्लभविप्रयुक्तकुलवरतनुजीवनदौनदुरन्तः

किं करवाणि वक्षि मम सहचरि संनिधिमेति वसन्तः ॥ २१४ ॥

इति नरेन्द्रः ।

अथ द्वाविंशत्यक्षरच्छन्दः—

यस्यामद्यौ पूर्वे दीर्घास्तदनु कमलमुखि दिनकरसंख्या

इत्या वर्णाः पीनोत्तुङ्गस्तनभरविनमितसुभगशरीरे ।

दीर्घावन्त्यौ वैर्णौ मुग्धे यतिरपि यदि वसुरस...कैः स्या-

द्वाविंशत्या वर्णैः पूर्णा प्रभवति कुसुममृदुलतरहंसी ॥ २१५ ॥

यथा—

श्रीकृष्णेन क्रीडन्तीनां कचिदपि वनभुवि मनसिजभाजां

गोपालीनां चन्द्रज्योत्स्नाविशदरंजनिगुरुजनितरतीनाम् ।

दीर्घभ्रश्यत्पत्रालीनामुपचितरभसविमलतनुभासां

रासक्रीडायासध्वंसी मुदमुपनयति मलयगिरिवातः ॥ २१६ ॥

इति हंसी ।

१. 'कुर्वन्ती' क; 'कुर्वन्तो' ख. २. 'रुत्कृष्टै' ग. ३. 'क्रीडितानि' ग. ४. 'चारुसु-
न्दरसुवर्णकुण्डल' ग. ५. 'योग्य' ग. ६. 'लीलालेले यतिरिह विरमति कुलगिरिषदकैः'
ख-ग. ७. 'रजनिजनितरतीनां' घ. ८. 'धर्मभ्रश्य' घ.

अथ त्रयोविंशत्यक्षरच्छन्दः—

करसङ्गिसुवर्णद्वयवलयो ताटङ्गमनोहरशङ्खधरा

कुसुमत्रयराजच्छ्रवणविलोक्तकुण्डलमण्डितरत्नवरा ।

भुजसंगतकेयूरजसुविलासा पिङ्गलनागसमालपिता

किल्मुन्दरिका सा भवति तदा पद्मावतिका कविराजहिता ॥२१७॥

यथा—

शरदिन्दुसमानं व्यपगतमानं गायति दिक्षु तवैव यशः

स्वरसामुनिदेवी विगलितनीवी कामकलाविकला बहुशः ।

पृथुवेषथुयुक्ता स्वगृहवियुक्ता स्वेदकणावलिमुग्धमुखी

धरणीरमणेन्दो विकसद्मन्दोदारसमा शरदिन्दुमुखी ॥ २१८ ॥

इति सुन्दरी ।

अथ चतुर्विंशत्यक्षरच्छन्दः—

विनिधाय करं कुरु रत्नमनोहरबाहुयुगं कुरु रत्नधरं

सगणं च ततः कुरु पाणितलं वरपुष्पयुगं विनिधाय गुरुम् ।

इति दुर्मिलका फणिनायकसंरचिता किल वर्णविलासपरा

चतुराश्रितविंशतिवर्णकृता कविता सुकृताश्रयशिल्पधरा ॥ २१९ ॥

यथा—

कति सन्ति न गोपकुले ललिताः स्मरतापहताश्च विहाय च ता

रतिकेलिकलारसलालसमानसमागतमुज्झितमानरसम् ।

वनमालिनमालि नमस्य नमस्य नमस्यमुदस्य चिरस्य वृथा

भविता परितापवती भवती युवतीजनसंसदि हासकथा ॥ २२० ॥

इति दुर्मिला ।

पादयुगं कुरु नूपुरसंयुतमत्र करं वररत्नमनोहर-

वज्रयुगं कुसुमद्वयसंगतकुण्डलगन्धयुगं समुपाहर ।

पण्डितमण्डलिकाहृतमानसकल्पितसज्जनमौलिरसालय-

पिङ्गलपन्नगराजनिवेदितवृत्तकिरीटमिदं परिभावय ॥ २२१ ॥

१. 'सहवर्तिमुखी' ग. २. 'वर' घ. ३. 'कुरु पाणितलं वरपुष्पयुगं विनिधाय गुरुं सकरं' घ.

यथा—

मल्लिलते मलिनासि किमित्यलिना रहिता भवती बत यद्यपि
सा पुनरेति शरद्रजनी तव या तनुते धवलानि जगन्त्यपि ।

षट्पदकोटिविषट्कृतकुम्भलकोटिविनिर्गतसौरभसंपदि

न त्वयि कौऽपि विधास्यति सादरमन्तरमुत्तरनागरसंसदि ॥ २२२ ॥

इति किरीटम् ।

अथ पञ्चविंशत्यक्षरच्छन्दः—

कर्णद्विजवरगणतृ(त्रि?)तयनगणमिह रचय ललितमिति कुसुमगणं

नारीगणनगणकलितशरकुसुमसुकनककुसुमवरकूतरसनम् ।

नागाधिपनिगदितमिति च परिमुषितसकलकविनृकुलमतिरुचिरे

शालूरममलमिह कलय कमलमुखि मुषितविबुधजनहृदयवरम् ॥२२३॥

यथा—

गोवर्धनगिरिधरमुपचितदिति सुतपरमहृदयमदशमनकरं

व्यर्थाकृतजलधरगुरुवरष(र्ष?)णभरगतभयनिजकुलदुरितहरम् ।

नन्दालयनिवसनकृतवनविलसनविहितविधिधरसरभसपरं

संवीतवसनधरमरुणकरचरणमनुसर सरसिजनयनधरम् ॥ २२४ ॥

इति शालरम् ।

मात्रावृत्तमिह प्रोक्तं चत्वारिंशन्नैयाधिका ।

त्रयोदशाधिकशतं वर्णवृत्तमिहोदितम् ॥

इति मैथिलीर्षधोषकुलोद्भूतदामोदरमिश्रविरचितवाणीभूषणं समाप्तम् ।

